

Yasalar

Platon

Kabalıcı Yayınları
1-3. Baskı 1998-2007
504 Sayfa

ARKA KAPAK

Platon (İÖ 427-347) Batı geleneğindeki ilk büyük felsefe sistemi kurucusudur. Büyük hayranlık duyduğu Sokrates'in 399'da ölüme mahkum edilmesi üzerine Atina'yı terk etti; ustasının yöntem ve öğretilerini yaymak amacıyla Sokrates'in ana karakter olduğu diyaloglar yazmaya başladı, ilk felsefe okulu olan Akademia'yı kurduktan sonra kendi görüşlerini temel alan kitaplar yazdı.

Platon 12 kitaptan oluşan son yapıtı **Yasalar**'da, toplum görüşüne yeni boyutlar katar; devletin temelini oluşturması gereken yasaları sıralar. Temel sorun, yasa koruyucunun akıl aracılığıyla toplumun gereksinimlerine karşılık gelen bir kurallar bütünü nasıl oluşturabileceğidir.

PLATON ÜZERİNE

Platon, İÖ 427 yılında Atina'da aristokrat ve zengin bir aileden dünyaya gelmiştir. ... Gençliğinde ailesinin toplumsal düzeyine yakışan özenli bir eğitim almıştır. Yirmi yaşında Sokrates'i tanımış ve hocasının ölümüne kadar (399) onun öğrencisi ve yakın dostu olmuştur. Bundan sonra, aşağı yukarı on iki yıl boyunca Mısır'a, Kyrene'ye, Pythagorasçı Arkhytas'ın etkisiyle Taras'a ve son olarak Sicilya'ya (388) uzun yolculuklar yapmıştır. ... IV. yüzyılın başlarında Platon, Atina'da bir felsefe okulu olan Akademia'yı kurar. ... Akademeia'nın en başta gelen amacı, Sokrates'in söylediğine göre, felsefe aracılığı ile siyasal etkinliğe hazırlık idi.

Herkesin üzerinde anlaştığı konulardan biri, Platon'un ilk yapıtının **Sokrates'in Savunması** olduğu. Bu yapıtta Sokrates felsefesinin ana noktası "*kendi bilgisizliğinin bilincinde olmak*" "*neyi bilmediğini bilmek*" olarak belirlenmektedir; sonraki yapıtlarından **Kriton**'da ise Sokrates'in niçin konmuş yasalara karşı çıkmadığı açıklanmaya çalışılmaktadır. Bundan sonra Platon "*erdem*" sorunu üzerine eğilecektir.

Erdemin bir bilgi olması koşuluyla hiç kimsenin isteyerek kötülük yapamayacağı savı çeşitli diyaloglarında değişik biçimlerde önümüze çıkar.

Araştırma ve bilgi anımsamadan başka bir şey değildir. Ama anımsama ile elde edilen bilgi doğru sanı ya da yerinde sanı olabilir. Doğru sanılarsa nedenlerin muhakemesiyle birbirine bağlanması gerekir. Dolayısıyla felsefi bilgi doğru sanıdan daha üstün bir bilgidir. Bu açıklamalardan sonra erdem konusu şöyle sonuçlandırılır: erdem hiçbir zaman bir bilgi olamaz, öğretilemez; tanrısal bir esindir, aklın katılmadığı bir tanrı armağanıdır.

Kutsal olan şey tanrılar tarafından sevildiği için kutsal değildir; tersine kutsal olduğu için tanrılar tarafından sevilir.

Platon'un Akademeia'yı kurduktan sonra verdiği yapıtlardan biri **Protagoras**'tır. Kimilerine göre Protagoras bir çelişkiler diyalogudur. ... Bu diyalogda Platon, Sokrates'in etik görüşünün karşıt ve birbiriyle çelişkili sonuçlara gitmeye elverişli olduğunu göstermek ister gibidir. Kimi yerlerde Platon görüşlerini Protagoras'ın ağzından açıklamaktadır: Ona göre savlar doğru olabilir ama felsefi bilgiyle sağlanmaları gerekir; bu savlarsa yalnızca deneyime dayanan savlardır.

Lysis'te dostluk konusu çözüme varılmadan bırakılır: Sokrates'in "*dostluğun yarara dayandığı*" savı geçersiz kılınmaktadır. ... **Kharmides**'te ise ölçülülük (*sophrosyne*) "*kendini bil*" görüşü çerçevesinde incelenmeye çalışılır: kendinin bilgisi aynı zamanda kendinin bilgisizliğidir.

Symposion'da Eros (Sevgi) insan bilgisinin durumunu simgelemektedir. ... **Phaidon**'da Platon idea konusunda görüşlerini şöyle açıklamaktadır: biz eşit nesnelere gördüğümüzde kendi başına eşitliği düşünürüz; bu kendi başına eşitlik de bu eşit nesnelere hiçbirinde yoktur. Demek ki "*kendinde eşitlik*"in bilgisi bir başka yaşamda edinilmiş bir bilginin hatırlanmasıdır. ... Karşıtların kendi başlarına var olmaları zorunludur ve birinin ötekine durumuna geçmesi olanaksızdır. ... Öte yandan güzel nesne bir renk birliğinden ötürü güzel değildir, güzel şey *kendinde güzel*'in yeryüzündeki bir görünümüdür; "iki," iki tane birin eklenmesiyle iki olmaz, "*ikilik*"ten pay almakla iki olur.

Phaidon'da ise *metheksis* şöyle açıklanmaktadır: "*Açık ki, kendi başına güzel'in dışında güzel bir şey varsa bu ancak güzel'in kendisinden pay almakla güzel olur; öteki her şey için de bu böyledir*". Dolayısıyla bu dönem diyaloglarına göre, *nasıl bütün parçanın nedeniyse, idealar da nesnelere nedenidir*, bu anlamıyla nesnelere idealarla içkindir. ... "*İyi*"nin işlevi tıpkı Symposion'da olduğu gibi birleştirici bir bağ olarak gösterilmektedir. "*İyi, her şeyi bütünüyle bağlar ve kucaklar*". **Politeia**'da ise "*iyi*" açıkça öteki ideaların üstündedir, ideaların ideasıdır. ... "*İyi, anlaşılır olanlara, hem varlık hem de nelik verir*".

İki alan ayırıyor Platon: Duyulanlar alanı ve anlaşılanlar alanı. Duyulanlar alanındaki bilgi nesnelere imgeler, doğadaki nesnelere ve yapma nesnelere; anlaşılanlar alanındaki ise varsayımlar ve idealar.

Platon'a göre ... Yalnız bir bedeni sevmekle başlamak, bütün bedenlerde ortak olan güzelliği yakalamak, sonunda kendinde güzeli kavramak amacıyla da güzel ruhu sevmek gerekmektedir. Dolayısıyla ahlak mükemmelliğine beden aracılığıyla ulaşılır ve beden bunun için bir engel değildir. Oysa **Phaidon**'da beden değişken, geçici nesnelere yönelen tutkuları yüzünden ruh için bir engel oluşturduğu söylenir. Bu nedenle ruhu bedenle olan her ilişkiden çekip almak gerekir. **Politeia**'da ise beden güç alıştırmalarla eğitilmesi gerektiğinden söz edilir, ama bu eğitimin amacı bedeni yok etmek değil, ruh için yararlı bir araç haline getirmektir.

Anımsama (*anamnesis*) söz konusuysa, ruhun bedenden önceki varlığı da söz konusu demektir. ... Phaidon'da belirtildiğine göre, ruh aslında yalındır ve kötülük ruhun bedenle birlikte bulunması yüzünden meydana gelir. Oysa Politeia'da ruhun bileşik olduğu söylenir ve kötülüğün nedeni, ruhtaki üç olanağın iç ilişkisinde görülür. Ruhun ölümsüzlüğüyle ilgili

mythoslar ise şuralarda anlatılmaktadır: ruhun ölümden sonra yargılanması (Gorgias); ölümden sonra yeni yaşamın seçilmesi (Politeia).

Ruh üç yanlıdır: akıl yanı, irade yanı, istekler yanı. Buna koşul olarak üç erdem söz konusudur; **bilgelik** (*sophia*), tek tek olanakları, kendi çıkarlarına uygun duruma getirerek yönetir ve bütün olanaklara emirler verir; **yiğitlik**, aklın tehlikeli ve tehlikesiz dediği şeylerle ilgilidir; **ölçülülük** ise aşağı yetiler arasındaki denge, bir başka anlamıyla da toplumda herkesin kendi üzerine düşeni yapmasıdır. Bilgelik ve cesaret akıl yanıyla irade yanına karşılık gelirken, ölçülülük ile adalet ruhun tümüyle ilgilidir. ... İsteyerek kötülük yapılabilir, çünkü ruhun akıldan bağımsız olan yanı akıl yanına üstün gelebilir; erdem öğretilir; ama bu yalnızca bilgidен pay alma değildir, bir eğitim sonucudur. Ruhun aşağı yetilerini düzelter, hakikate ve iyiye hizmet etmeye ruhu yönelten bir eğitimidir bu. İşte bu amaçla özenli bir eğitim gereklidir. Başlangıçta beden ve müzik eğilimi yapılacak, böylece bedenle ruh arasında uyum sağlanacaktır. Daha sonra koruyucuları doğru sanıya ulaştıracak eğitim gelmektedir. Son olarak da geleceğin yöneticilerini aritmetik, geometri, astronomi ile diyalektiğe hazırlama aşaması gelmektedir. Ama eğitim görececek kişilerin hangi dereceye kadar eğitilecekleri konusunda insanların doğuştan özellikleri baskın görünmektedir: örneğin, insanlar doğuştan altın, gümüş, demir ya da bronzdan yapılmış olarak dünyaya gelirler. Dolayısıyla yönetici olacak kişiler insanların doğal yapılarına göre uygulanan ön elemeyle seçilecektir. Bu durumda da insan doğası eğitim süreci için aşılması bir sınır koymaktadır.

Platon, **Ion**'da sanatın akıldan bağımsız, tanrısal bir armağan olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Ama *Symposion*'da sanat bilgelikle bilgisizlik arasına yerleştirilir. ... Politeia' da ise sanat suçlanmaktadır: sanatçının taklit ettiği örnek hakikatin kendisi değildir, olgu ya da imgedir. Sanatçının yapabileceği tek şey olabildiğince hakikate yakın bir güzellikte taklit etmektir, çünkü taklit ettiği şey hiçbir zaman bir imgeden öteye gidemez. Sanat bir taklit olduğuna göre, bir bilgi değildir, ciddi bir iş de değildir, haza yönelmiş bir oyundur yalnızca.

Daha sonraki diyaloglarında ise Platon'un sanat görüşlerinde önemli değişiklikler görülmektedir; Politeia'da taklit sanatı suçlanıyordu, oysa **Sophistes**'te imgeleri işleyen insan sanatı, tanrısal sanatla aynı düzeye konur. Taklit (*mimesis*) *Sophistes*'te yaratmanın (*poiesis*) bir alt türü olarak görülürken, Timaios'la *mimesis* ile *poiesis* eşdeğerdedir. **Nomoi**' da ise sanat ancak taklit almadığında eleştirilmektedir. Nitekim sanattan beklenen, taklit edilen nesnenin olabildiğince aynını yapmaktır. Ayrıca son diyaloglarda Platon estetik öğeyi doğru haz olarak da belirler (**Philebos**).

Platon'un devlet görüşü şu üç yapıtıdan çıkarılabilmektedir: **Politeia, Politikas, Nomoi**.

Platon'a göre devlet, tek tek kişilerin kendine yetmemesi ve ekonomik gereksinmelerin bireyi öteki insanlarla bağlaması nedeniyle kurulur. ... Toplumda üç sınıf oluşmaktadır: karar veren, yardım eden ve mal-mülk sağlayan sınıf. Yöneticilerin özel erdemi bilgelik (*sophia*), yardımcılarının ise cesarettir (*andreia*). Ölçülük bütün sınıflara ait olan, devlette uyum ve düzenin korunmasını sağlayan erdemdir. ... Adalet (*dikaiosyne*) ise her sınıfa kendi görevini ayıran bir erdem olarak, anılır. ... Şu bozuk yönetim biçimleri vardır yeryüzünde: **Timokrasi** (soyluluğun göz önüne alındığı yönetim biçimi), **Oligarşi** (az kişinin yönetimi), **Demokrasi** (halk yığınının yönetimi) ve **Tiranlık** (tek zorbanın yönetimi).

NOMOI (YASALAR)

Platon'a göre, adaletsizlik yapmadan tek başına yönetecek bir insan bulmak olanaksızdır; dolayısıyla yasaların konması zorunludur. Yasalara göre tek kişinin, çok kişinin yönetimine göre, monarşik, aristokratik ve demokratik yönetim biçimlerinin söz konusu olduğunu belirten Platon, bu yönetim biçimlerinin bozulmalarıyla da tiranlık, oligarşi ve yığının yasadan bağımsız olarak yönettiği yönetim biçimlerinin ortaya çıktığını öne sürer. Böylece bu değişik yönetim biçimleri arasında kademeli olarak iyi ve kötü yönetimler içinde en iyisi monarşi, en kötüsü demokrasidir; yasadan bağımsız yönetimler içinde ise, en iyisi demokrasi, en kötüsü tiranlıktır. **Politikos**'ta yasalar yönetim biçimlerini destekleyen, onların değerlerini belirleyen öğelerdir. Oysa **Nomoi**'da yasalar doğrudan yetkiyi oluşturan öğelerdir.

Toprak dağıtımındaki eşitlik, aile sayısının belirlenmesi (5040), evliliklerin denetlenmesi, mal varlığının soydan soya geçişi, devletteki ekonomik yaşam konusunda son derece ayrıntılı kurallarla mülkiyetin sürekli denetlenmesi ve sınırlandırılması ile gerçekleştirilen bir ortaklık yönetimi önerilmektedir yapıtta. Ama ... kim saptayacaktır bu yasaları? Kimi kez yurttaşlar bir araya gelip bu yasaları belirlemede, kimi kez yaşlılardan oluşan bir meclis, kimi kez bir yasa koyucu, kimi kez bir tanrı bu işi yapmakta, kimi kez de kuraya başvurulmaktadır. Platon yasalara, yönetim biçimlerine, meclislere güvenir, ama devletin koruyucusu yine de hep "insan" dır.

Platon'a göre, yasa aklın bir ürünüdür ve doğa ile özdeştir.

Platon'un yasa kuramının temelinde şu görüş vardır: yasa koyucu ancak akıl aracılığı ile toplumun gereksinimlerine uygun bir kurallar bütünü getirebilir. Yasa koyucu "doğru," "güzel" ve "iyi"nin neliğini kavramış kişi olarak, düşüncelerini eyleme döken filozoftur.

İÖ 500 yılına kadar Yunan dünyasında bir aile hukuku olan *themis* geçerliydi; bunu da elinde tutan aile reisiydi. Themis'ten bir adım ileri gidersek aileler arası hukuk olan *dike* ile karşılaşırız. Aileler topluluğunun oluşturduğu polis kurumunda ise dike yerini nomos'a bırakır. Nomos herkes için geçerli, ortak yasa demektir; laik bir kuraldır, tanrısal kökenli değildir, yazılı yasalardır; her yurttaş bunu okuyup öğrenmelidir. ... **Ksenophon**'da yazılı olmayan yasaları her ülkede aynı biçimde gözetilen yasalar olarak tanımlar ve bütün insanlar bir araya gelip bu yasaları koyamayacaklarına göre, ayrıca aynı dili de konuşmadıklarına göre, bunları tanrıların koymuş olması gerektiğini düşünür. Platon'a gelince, ona göre yazılı olmayan yasalara tam anlamıyla yasa denemez, ama gene de çok önemlidirler. Yazılı olmayan yasa çok eski geleneklere dayanan kural ve düzenlemelerdir. Yasa ise, koyduğu kuraldan daha iyisi bulursa bile, buyruklarına karşı hiçbir şey yapılmasına, hatta soru sorulmasına dahi izin vermez. ... Yazılı olmayan yasalar, çıkarılmış yasalarla çıkarılacak yasaların arasında bir köprüdür, doğru düzenlenip doğru uygulandığı takdirde, çıkarılmış yasalara destek verecek gelenekler bütünüdür.

Toplumun tümü için yasa ancak aklın çabasıyla çıkarılabilir. Platon aklın mutlak bilgiye ulaşacağından ve hataların aklın zayıflığından değil, duyumlardan ileri geldiğinden emindi. Akıl her şeyin başıdır ve yasa da içinde olmak üzere her şeyi yaratmıştır.

Platon'a göre yasa yaşamın her alanını düzenlemelidir; ama önemsiz konularda da yasa çıkarıp temel yasaların küçümsenmesine yol açmak zararlıdır.

Yasa koyucunun gözünde üç erek olmalıdır: özgürlük, devletin birliği ve yurttaşların ölçülü olması. Platon aşırı özgürlüğün de aşırı baskının da kötü olduğunu düşünür, tek kurtuluş bu ikisinin karışımındadır.

Kriton, tutukevinde idam kararının uygulanmasını bekleyen dostu Sokrates'e onu kaçırabileceklerini söyler; ama Sokrates, yasa ona haksızlık etmiş olsa dahi, yasalara karşı çıkmayı ve adaletsiz davranmayı reddeder; bir insanın doğru olmak koşuluyla yapmayı kabul ettiği şeyi yapması gerektiğini ileri sürer: kendisi de ülkesiyle yaptığı anlaşmayı bozmayacaktır. Çünkü yasaların çiğnendiği, mahkeme kararlarının güçsüz kaldığı ve yurttaşlarca yok sayıldığı bir devlet ayakta kalamaz. Devlet, yurttaşlarına haksızlık yapsa, davaları doğru sonuçlandırmasa bile, bu böyledir. ... Yasayla yurttaş arasında bir hak eşitliğinden söz edilemez, tıpkı baba ile çocuk, efendi ile köle arasında olmadığı gibi: çocuk cezalandırıldığı zaman karşılığında babasına vurmaz; iyi yurttaş da ülkesi onu yok etmeye kalkışursa, yasaları yok etmeye kalkmamalıdır. Sokrates Atina yasalarını beğenmeseydi, her zaman için başka bir ülkeye gidebilirdi; bunu yapmadığına göre, yasalara boyun eğmeyi kabul etmiş demektir.

MAGNESIA

Girit'te kurulacak yeni devletin temel ilkeleri şunlardır:

1) *Ölçü ve Konum*: Magnesia, denizden yaklaşık 15 km uzaklıkta, zengin değil, ama yaşam olanaklarını yeterince sağlayan bir toprak üzerinde küçük bir devlet olmalıdır. Bu dar boyutlar halk arasında yakınlık ve dostluk oluşmasını sağlayacak, ölçülü yaşama biçimi, tokgözlülük yaratacak, aşırılığı engelleyecektir; devletin denizden uzakta oluşu da yenilik ve anlaşmazlık kaynağı olabilecek denizci ve tüccar gibi yabancı konukları caydıracaktır.

2) *Nüfus ve Uğraşlar*: Devlette tam olarak 5040 aile yaşayacaktır. ... Her yurttaşın kendini, ailesini (varsa kölelerini) geçindirmeye yetecek bir çiftliği olacaktır. İç çatışmayı önlemek için, aşırı zenginlik ve aşırı yoksulluktan kaçınılmalıdır. Her türlü ticaret ve el işçiliği (bunlar aşırı kazanç arzusu uyandırarak ruhu alçaltan uğraşlardır) göçmenlere bırakılmalıdır, çünkü sonuna kadar bu devlette yaşayacak değillerdir, bu bakımdan ahlaklarının bozulması devlet için büyük bir tehlike oluşturmaz. ... Hiçbir çiftlik, sahibinden ve ailesinde alınamaz. Sahibinin ölümünden sonra oğullarından birine geçmelidir: bu da, bazı yurttaşların başkasının yoksulluğu pahasına zenginleşme sini önleyecektir.

3) *Eğitim*: Devlette jimnastik ve müzik alanlarında kapsamlı bir eğitim programı olmalıdır. Bu eğitim çok küçük yaşta başlar ve asıl amacı yurttaşlara doğru ahlak ölçüleri kazandırmak, onları yasalara uygun yaşayacak biçimde yetiştirmektir. ... Bütün genç erkekler (bir ölçüde kadınlar da) saldırı amacıyla değil, ama devletin korunmasını sağlamak amacıyla askerlik eğitiminden de geçmelidirler.

4) *Din*: Platon dini, ahlakın koruyucusu olarak ele alır. Tanrıların durumu ve dünyanın yapısı üzerine, ona göre ahlak alanında göreliliğe yol açan bazı çağdaş kuramları büyük ölçüde reddeder; tanrıların var olduğunu ve Magnesia yasalarında dile gelen sonsuz ahlak ölçülerinin bekçileri olduğunu ileri sürer. Bu nedenle bütün Magnesialılar, devlet dininin üç noktasını kabul etmelidirler: a) tanrılar vardır; b) bizim mutluluğumuzla ilgilidirler; ve c) suçlarımızı bağışlamak için kurban ve dualarla kandırılmazlar. ... Geleneksel dinler ve dinsel uygulamalar özendirilir, ama tapınma devlet tapınaklarında yapılacaktır; kişiye özel

tapınaklar yasaktır, çünkü özel tapınmalar yanlış dinsel inançları, özellikle de dua ve kurbanların tanrıları etkileyebileceği inancını körükleyebilir.

5) *Yasa*: Magnesia kurulduğu zaman, yasalarını uygulamada denedikten sonra kuşkusuz belli belirsiz,değiştirmek gerekecektir; ama bu zorunlu değişiklikler yapıldıktan sonra, bunlara bir daha dokunulmayacaktır.

Platon her yurttaşın yasalara gönülden ve koşulsuz boyun eğmesi gerektiğine inandıkça, gönülden boyun eğilmediği takdirde Magnesia'nın çökeceğini anlar. Bu nedenle her yasa bölümünün başına inandırıcı bir giriş koymuştur: amacı, buyrukların gerekçesini açıklamak, suç işlendikten sonra cezalandırmaktansa, suç işlenmeden önce bunun yanlışlığını vurgulayıp yurttaşları doğru yola yöneltmektir.

Platon suçlunun bilgisizlik ya da öfke ya da kötü eğitim ya da bozucu çevre tarafından "gerçek" isteklerine karşı yönlendirildiğini ileri sürer; bu nedenle suçlunun cezadan çok iyileştirilmeye gereksinimi vardır. ... cezanın amacı yapılan kötülüğün öcünü almak değil, kötülüğün giderilmesini sağlamaktır. Öte yandan, özellikle de devletin güvenliği söz konusu olduğunda, suçlu "düzeltilemez" olduğu için sık sık ölüm cezası ön görülür.

6) *Yönetim*: Tüm yurttaşlar tarafından seçilmiş geniş bir görevli sınıfı vardır ve devletin günlük yönetimi büyük ölçüde yurttaşların elindedir. ... Yetkileri ve güçleri halkın baskısından önemli ölçüde kurtulmuş olan bekçiler de yasalara eksiksiz boyun eğmeli ve bunları yazdıkları ruh içinde yorumlamalıdır. Görevlerini yerine getirirken sorumluluktan bağışık değildir; görev sırasındaki davranış ve tutumlarını inceleyen bir Denetçiler Kurulu vardır; görev bitiminde onlara hesap vermek zorundadırlar.

Devlet yönetimindeki bütün birimlerin üstünde, en yaşlı ve seçkin devlet adamlarından kurulu bir Gece Konseyi vardır: üyeleri, eskiden yüksek bir göreve seçilmiş kişiler olmakla birlikte, seçimle iş başına gelen bir kurum değildir. Konseyin görevleri şunlardır: Gözettikleri yasanın ve güttükleri devlet politikasının gerçek nedenlerini kavramak için felsefi çalışmaları en son noktasına kadar izlemek.

YASALAR'IN KOMPOZİSYONU

Nomoi (Yasalar), Platon'un 347 yılındaki ölümü üzerine gözden geçirmeye fırsat bulamadan balmumu tabletler üzerinde bıraktığı son eseridir. Platon'un yazıcılığını yapan Opos'lu Philippos eseri bir araya getirip 12 kitap içinde yayımlamakla yetinmiştir.

YASALAR

İyi şeyler iki türdür: insansal iyiler, tanrısal iyiler; birinciler tanrısal olanlara bağlıdır ve bir kent daha önemli olanları elde ederse, daha önemsiz olanları da kazanır, yoksa her ikisinden de yoksun kalır. Önemsiz olanlar içinde ilki sağlık, ikincisi güzellik, üçüncüsü de koşu ve bütün öteki beden hareketleri için güç, dördüncü olarak ise zenginlik, ama "kör" zenginlik değil, sağduyu ile bir arada gitmesi koşuluyla keskin görüşü olan zenginlik; tanrısal iyilerin en önde geleni akli başındalık, ikincisi usla birlikte giden ölçülü bir ruh huyu, üçüncüsü bu ikisinin yiğitlikle bir araya gelmesiyle oluşan adalet, dördüncüsü de yiğitliktir. Bütün bu tanrısal iyiler

doğal olarak ötekilerden önde gelirler, yasa koyucu da böyle sıralamalıdır. Bundan sonra yurttaşlara bu iyileri amaçlayan yaptırımlar getirilmelidir.

Yasalar üzerine çalışan kişilerin neredeyse bütün araştırması kentlerdeki ve bireysel alışkanlıklardaki haz ile acı durumlarıyla ilgilidir; çünkü acı ve haz doğal olarak fıskıran iki pınar gibidir: bunlardan gerektiği yerde, gerektiği zaman, gerektiği kadar alan, devlet olsun, birey olsun, her canlı varlık mutlu olur, buna karşılık bilinçsizce ve zamansız alan, mutsuz yaşar.

Eğitimin özü, oyun çağındaki çocuğun ruhunu, yetişkinliğinde mükemmel bir insan olması için, işinin erdemini gerektiren şeye karşı özellikle heveslendiren doğru yönlendirmedir.

Ruhumuzda iki şeyin geliştirilmesi gerektiğini söylemiştik: biri olabildiğince yiğit olmak, öteki bunun tersi, olabildiğince korku duymak. ... Bizi olağanüstü cesur ve gözü kara kılan durumlarda her halde utanmazlıktan ve cüretle dolu olmaktan kaçmaya bakmalı; çirkin bir şey söylemeye ya da yapmaya kalkışmaktan ve böyle bir şeye katlanmaktan her zaman korkmalıyız.

Eğitim diye çocuklarda her şeyden önce erdemini oluşmasına diyorum; haz ve sevgi, acı ve nefret henüz akılla kavrayamadıkları çağda çocukların ruhunda doğru biçimde oluşursa, akılla kavramaya başladıkları zamanda uygun alışkanlıklar edinme konusunda akılla doğru bir uyum kurarlarsa, bu uyumun bütününü erdemdir; hazlar ve acılar konusunda, daha başlangıçtan sonuna kadar nefret edilecek şeylerden nefret edecek, sevecek şeyleri de sevecek biçimde doğru yetişmiş olmayı uslamla ile ayırıp da "eğitim" diye adlandırdığımda benim tanımıma uygun doğru bir tanım yapmış olursun.

Eğitim, çocukları yasada doğru dile gelen ve yaşını başını almış en akıllı kimselerin deneyimleriyle doğru buldukları ilkeye çekmek ve gütmektir; çocuğun ruhu yasaya ve buna boyun eğen kimselere aykırı şeylerden zevk almaya ve acı duymaya alışmamalı, tersine yaşlılarla aynı şeylerden zevk alarak ve acı duyarak onları izlemelidir.

En güzel şarkıyı ve sanatı arayanlarda, hoş olanı değil, doğru olanı aramalı; çünkü dediğimiz gibi, taklidin doğruluğu, taklit edilen şeyin niceliği ve niteliği ne idiye, onu gerçekleştirmesindedir.

Resim, müzik ve bütün sanat alanlarındaki her eser konusunda işinin ehli bir hakem olacak kişinin şu üç noktayı bilmesi zorunlu: ilkin eserin ne olduğunu, sonra ne kadar doğru, üçüncü olarak da betimlemelerin söz, ezgi ve ritimle ne kadar iyi canlandırıldığını bilmeli.

Zenginlik ile yoksulluğun olmadığı bir toplulukta, işte en soylu karakterler bu toplulukta yetişebilir: çünkü ne küstahlık ne de haksızlık, ne rekabet ne de kıskançlık görülüyor.

Belli bir kesimin hizmetinde olanlar yurttaş değil, partizandır ve bunların adaletine adalet demek de boşunadır. ... "Yöneticiler" denenlere şimdi "yasaların hizmetkarları" adını vermem, yeni bir ad bulmak hevesiyle değil; bir kentin kurtuluşunun ya da yıkılışının her şeyden çok buna bağlı olduğunu düşünüyorum da ondan. Çünkü bir devlette yasa güçsüzse ve çiğneniyorsa, bence yıkılış çok yakındır; ama yasa yöneticilerin üstündeyse ve yöneticiler onun kölesi ise, devlet kurtuluş ve tanrıların kentlere verdiği bütün nimetlere kavuşur.

Çoğunluk bilge Hesiodos'un "*Kötülüğün yolu düzdür ve çok kısa olduğu için terlemeden aşılabilir*" sözüne uygun davranır.

Herkes otuzuyla otuz beşi arasında evlenmek zorundadır, evlenmezse para cezası verilir ve kamu haklarından yoksun bırakılır: para cezası şu ya da bu kadardır, kamu haklarını da şu ya da bu şekilde yitirir.

Herkes insan soyunun doğa gereği ölümsüz bir yanı olduğunu düşünerek otuzuyla otuz beşi arasında evlenmelidir; bu herkesin doğal olarak tamamıyla istediği bir şeydir: nitekim bu arzu, tanınmış olmak ve öldükten sonra mezarda adsız sansız yatmamaktır. Demek ki, insan soyunda zamanın sonsuzluğu ile doğal bir ilişki vardır, sonsuza kadar ondan ayrılmaz ve ayrılmayacaktır, çünkü arkasında çocuklarının çocuklarını bıraktığı, her zaman aynı ve bir kaldığı için kuşaklar aracılığı ile ölümsüzlükten pay almakla, işte bu şekilde ölümsüz olur: bundan kendini bile isteye yoksun kılmak hiçbir zaman dindarlığa sığmaz; eş ve çocuk sahibi olmayı ihmal eden, bunu bilerek yapmaktadır. O halde ... otuz beş yaşına geldiği halde evlenmezse, bekarlığın sultanlık olmadığını anlasın diye, her yıl şu ya da bu kadar para cezası ödeyecektir ve kentte gençlerin her seferinde yaşlılara gösterdikleri saygıdan payını alamayacaktır.

Sahip olduklarımız içinde, tanrılardan sonra en tanrısal olan ve en çok bize ait olan şey, "*ruhtur*" ... İçimizdeki efendi yan, köle olana her zaman için tercih edilmelidir. Böylece, efendilerimiz olan tanrılardan ve onları izleyen varlıklardan sonra ikinci sırada insan kendi ruhuna değer vermelidir. ... Bir insan, zaman zaman yaptığı yanlışların, başına gelen en büyük felaketlerin sorumluluğunu kendinde değil, başkalarında gördüğünde, kendini suçsuz bulduğunda, ruhuna değer verdiğini sanır, ama bundan çok uzaktır; tersine zarar vermektedir. Gene, yasa koyucunun sözüne ve önerisine aykırı olarak hazlardan hoşlanan da ruhunu hiç mi hiç değerlendiremez, tersine onu kötülük ve pişmanlıkla doldurduğu için, aşağılar. Aynı şekilde, övgü toplayan çilelere, korkulara, acılara ve üzüntülere karşı direnip savaşmadığı, kendini bıraktığı zaman da, kendini koyuverdiği için, onur kazandırmaz: bütün bunları yapmakla ruhunu değersiz kılar. ... Herhangi bir güzelliği erdeme yeğlediği zaman, bu da ruhu gerçekten ve bütünüyle aşağılamaktan başka bir şey değildir. Çünkü bu sav, beden ruhtan daha değerli olduğunu ileri sürmektedir ve yanlıştır. ... Biri haksız yoldan para kazanmaya can atarsa, ya da bu kazançtan utanç duymazsa, yine ruhunu armağanlarla onurlandırmamaktadır -bundan çok uzaktır- çünkü ruhunun değerini ve güzelliğini birkaç altın parçasına satmış demektir.

En büyük ceza, kötü insanlara benzemek, benzeyince de iyi insanlardan ve konuşmalarından kaçmak, uzak durmak, ötekilerin topluluğuna katılıp onlara bağlanmaktır; bu insanlarla aynı yapıda olunca, bunların birbirlerine yaptıkları ve söyledikleri şeyleri yapması ve katlanması zorunlu olur. İşte bu sonuç, adalet değildir -çünkü hak ve adalet güzel bir şeydir- tersine adaletsizliği izleyen cezadır; bu cezayı çeken de çekmeyen de mutsuzdur; çünkü biri düzelmez, öteki ise pek çok başka insanın kurtulması için ortadan kaldırılır. Kısacası, bizim için onur, iyileri izlemek, düzelebilir kötülerini de olabildiğince yola getirmektir.

Üçüncü sırada da -herkes böyle düşünecektir- doğal olarak bedene verilen değer gelir. ... Güzel, hızlı ya da iri, hatta sağlıklı bir beden değerli değildir -aslında çok kişi böyle sanır- tersi

niteliklere sahip beden de değerli değildir, ama bütün bunların ortasını bulan, hem son derece ölçülü hem de son derece güvenilir olur; çünkü bu niteliklerden biri ruhu kendini beğenmiş ve küstah yapar, öteki de aşağılık ve köle. Aynı şekilde, para ve mal sahibi olma da aynı değer ölçüsüne bağlıdır: bunların aşırısı kentlerde ve kişilerde düşmanlık ve ayaklanmaya yol açar, eksikliği de hemen her zaman köleliğe götürür. Hiç kimse çocukları yüzünden onları ardında olabildiğince zengin bırakmak için para canlısı olmasın: çünkü bu ne onlar için ne de kent için iyi olur. Nitekim, gençler için çevrelerine dalkavuk toplamayacak, ama zorunlu gereksinimlerden de yoksun bırakmayacak bir varlık, en uygunu ve en iyisidir: çünkü uyumlu ve elverişli olduğundan, tümüyle sıkıntısız bir yaşam sürmemizi sağlar. Öte yandan çocuklara altından çok ar duygusu bırakmak gerekir. ... Yaşlılar utanmadığı zaman, gençler de zorunlu olarak arsız olurlar; nitekim, gençlere ve aynı zamanda yetişkinlere verilecek en iyi eğitim, öğüt vermek değil, başkasına öğütlediğimiz şeyleri yaşam boyunca uyguladığımızı göstermektir. ... Dost ve arkadaşlara gelince, insan onların kendisine yaptığı iyilikleri onların düşündüğünden daha büyük ve daha değerli bulursa, öte yandan kendi yaptığı iyilikleri dost ve arkadaşlarının düşündüğünden daha az önemserse, günlük yaşam ilişkilerinde candan dostlar ve arkadaşlar kazanacaktır.

İsteyerek yalandan hoşlanan, güvenilmez bir kişidir istemeden yalan söyleyen ise akılsızdır. İkisi de imrenilecek bir durum değildir. Çünkü güvenilmez kişi de, cahil kişi de dostsuz kalır. ... Hiç haksızlık etmeyen saygıdeğer bir kişidir ama adaletsiz insanların haksızlıklarını engelleyen ondan iki kat fazla saygıyı hak eder. ... Elindekini paylaşanı göklere çıkararak onurlandırmak gerekir, istediği halde bunu yapamayan ikinci sıraya konmalı, ama kıskanç davranan ve elindeki iyi şeyleri dostça hiç kimseye paylaşmak istemeyen kişi kınanmalıdır. ... Her insan öfkelenmeyi de bilmeli, elde geldiğinde yumuşak başlı olmayı da. Çünkü başkalarının ağır ve giderilmesi güç, hatta büsbütün giderilemez haksız eylemlerini savuşturmanın tek yolu, bunlara karşı savaşıp korunarak alt etmek ve hiçbir şeye göz yummadan cezalandırmaktır; bu da soylu yürekte yoksun bir insan için olanaksızdır. ... Ama adaletsiz kişi, başına felaket gelmiş biri gibi acınacak bir insandır; düzelebilir kusurları olana acıyabiliriz, öfkemizi bastırıp anlayışlı olmalı, kadın gibi küplere binip öfkemizi ikide bir alevlendirmemeliyiz; ama kesin ve düzelmez biçimde erdemli kişiye zorunlu olarak hem öfkeli, hem yumuşak başlı olmak yakışır, diyoruz.

Bütün kötülüklerin en büyüğü birçok insanın ruhunda yaradılıştan vardır: herkes bu kötülüğü hoş görüp ondan bir kaçış yolu aramaz; *"her insan kendini sever, böyle olması da gerekli ve doğrudur"* denmesi de bunu gösterir. Aslında bütün yanlışlarımızın nedeni, her zaman insanın kendini fazla sevmesidir. Çünkü seven sevdiğine karşı kördür, böylece adil, iyi ve güzel şeyleri yanlış değerlendirir; doğru olan şeyden önce hep kendine değer vermek gerektiğini düşünür. Nitekim, büyük adam olmak isteyen kendini ya da sahip olduğu şeyleri değil, ister kendinde ister başkasında ortaya çıksın, adaleti sevmelidir. Kendi cahilliğini bilgelik diye görmek yanlışlığı da gene bu kusurdan kaynaklanır; böylece, deyim yerindeyse, hiçbir şey bilmediğimiz halde, her şeyi bildiğimizi sanıyoruz, beceremediğimiz şeyleri başkalarına bırakmayıp kendimiz yapalım derken, zorunlu olarak yanlış yapıyoruz. Bu nedenle, her insanın kendine karşı aşırı sevgiden kaçması gerekir, buna karşılık kendinden daha üstün olanı izlemeli, böyle bir durumda hiç utanç duymamalıdır.

Aşırı gülmeyi ve gözyaşını bastırmak gerekir, her insan bunu herkese öğütlemelidir; kişi sevincini ve üzüntüsünü gizleyerek saygın bir davranış içinde olmaya çalışmalıdır, insanın

daimonu mutlulukta karar kıldığı zaman da, felaketler de tıpkı yüksek ve sarp bir engel gibi kimi hareketlerimizin karşısına dikildiği zaman da, tanrının iyi insanlara verdiği armağanlarla başımıza gelen sıkıntıları daha çoğaltmak yerine azaltacağını ve içinde bulunduğumuz durumu düzelterek ummalıdır; bu felaketlerin karşıtı olan iyilikler konusunda da talihin güleceğine inanmalıdır. Herkes bu umutlarla yaşamalı, bütün bunları iyice aklında tutmalı, eğlenirken ve çalışırken hiç ödün vermeden hem başkalarına hem de kendine açıkça bunu hatırlatmalıdır.

Bir insanın olabileceği kadar mutlu yaşayabileceği kaç türlü yaşam vardır? Şöyle söyleyeyim: bir tanesi ölçülü yaşam bir başkası akıllı yaşam, biri yiğitçe yaşam, biri de sağlıklı yaşam olarak sıralayalım; bu dört yaşam biçimine karşıt olan öteki dördü ise, aptalca, korkak, ölçsüz ve hastalıklı. Öyleyse, ölçülü yaşam biçimini bilen kişi, bunun her bakımdan dengeli, acı ve hazlarında ılımlı, tutkuları yumuşak, aşkları çalginca olmayan bir yaşam olduğunu ileri sürecektir. ... Zaten her insan yığına ya bilgisizlikten ya da kendini tutamamaktan ötürü, ya da her ikisinin etkisiyle ölçülü bir yaşamdan yoksundur.

Her şeyden önce toprak ve barınaklar paylaşılmalı, ama toprağı ortak işlememeli, çünkü böyle bir şeyin bizdeki doğuş, yetiştirme ve eğitim biçimini aştığını söylemiştik. Bu paylaşmada şu düşünce benimsenmeli: topraktan payını alan bu kentin ortak malı saymalı. ... Bu düzenin hep böyle sürmesi için ayrıca şu da düşünülmesi: sayıca saptayıp bölüştürdüğümüz ocaklar ne kadarsa, bunların hep aynı kalması gerekiyor; ne bir fazla, ne bir eksik. Her kent bunu şu şekilde sağlama bağlayabilir: kura ile payını alan, evini çocukları içinde her zaman yalnızca birine, en çok sevdiğine bırakmalı; bu mirasçı aynı zamanda ailenin ve kentin tanrılarına, yaşayan ve ölmüş olan büyüklere saygı gösteren kişi olacaktır. Öteki çocukları birden çoksa, kızları belirlenecek olan yasaya göre evlendirmeli, erkekleri de çocuğu olmayan yurttaşlara tercihen anlaşarak vermeli, anlaşma olamıyorsa, ya da hepsinin kız ve erkek birçok çocuğu varsa, ya da tersine çocuk sayısı yetersiz ise, bütün bunlar için en yüksek ve en saygın yetkili olarak belirleyeceğimiz kişi, artan ya da az olan çocuk sayısı için ne yapmak gerektiğini inceledikten sonra, ev sayısının her zaman 5040 olarak kalmasına elden geldiğince çaba göstermelidir. Bunun bir çok yolu vardır: doğumun fazla olduğu ailelerde doğum kontrolü uygulanır, tersi durumda da doğumların çoğaltılması için özen ve çaba gösterilir; ödül ve cezalarla, büyüklerin gençlere verdikleri öğütlerle dediğimiz şey gerçekleşebilir.

Utanılacak bir meslek olan elişçiliği özgür ahlakı bozar ve böyle bir işten para kazanmak büsbütün yanlıştır.

Hiç kimse kişisel olarak altın ya da gümüş para sahibi olamaz; ama günlük alışverişlerde madeni para kullanılabilir; elişçilerinin karşılığını vermek ve bu gibi işlerde çalıştırılan ne kadar ücretli varsa, hepsine, kölelere ve yanaşmalara paralarını ödemek zorunludur. İşte bu nedenle, yalnızca içerde geçerli olan, ama başkaları arasında değeri olmayan madeni paraya sahip olunması gerektiğini söylüyoruz; bütün Yunanistan'da ortak olan para ise, askeri seferler ve öteki ülkelere yapılan türlü yolculuklar için kullanılır: sözgeşi, elçiler için ya da kentin zorunlu olarak dışarı gönderdiği delegeler için. Ama birinin kişisel olarak yurt dışına çıkması gerekiyorsa, o yöneticilerden izin aldıktan sonra yola çıkmalıdır; dışarıdan yurduna yabancı parayla dönecek olursa, bunu değeri kadar yerli parayla değiştirerek devlete bırakmalıdır.

Çünkü mutlu olanın aynı zamanda erdemli insan da olması herhalde zorunlu -yasa koyucu bunu istemeli- ama hem çok zengin olup hem de erdemli olmak olanaksızdır. ... Çok erdemli olup da olağanüstü zengin olmak olanaksızdır. ... Yalnızca haklı yoldan para kazanan ve bunu güzel şeyler için harcayan, kolaca çok zengin olamayacağı gibi, çok yoksul da olmayacaktır. Sonuç olarak, bizim düşüncemiz doğru; çok zengin olanlar erdemli değildir; erdemli değillerse, mutlu da değillerdir.

Diyoruz ki, devlette altın ve gümüş bulunmamalıdır; geniş çapta el işçiliği ticareti, faizcilik ve çirkin kazanç sağlayan hayvancılık da olmamalı, ama toprağın verip kazandırdığı yeter; bunlar da paranın asıl bulunma amacını yitirecek ölçüde olmamalı.

Yoksulluğun sınırı başlangıçtaki pay olmalı; bu olduğu gibi kalmalı; hiçbir yönetici ya da erdemle sivrilmek isteyen hiç kimse bu payın azalmasına göz yummamalı. Yasa koyucu bunu ölçü olarak alıp, bunun iki, üç, hatta dört katına çıkmasına izin verecektir; gömü bulmak, armağan almak ya da ticaret yapmak suretiyle ya da bunun gibi bir talihle biri daha fazlasını elde edecek olursa, ölçüyü aşan tutarı kente ve koruyucu tanrılara bırakmak koşuluyla ün kazanacak ve ceza görmeyecektir. ... Paraya ilişkin bütün konulardaki davaların kolay görülmesi ve çabucak sonuçlanması için, herkesin kura payı dışındaki tüm kazancı kayıtlara geçirilmiş olmalı ve yasanın görevlendirdiği yetkililerin gözetimine bırakılmalıdır.

Verimli topraklar daha küçük, verimsizler daha büyük olmak üzere eşitlenmesi gerekir. 5040 pay ayrılmalı, bunların her biri de, biri kente yakın öteki uzak olmak üzere, iki parçalı olmalı, ikişer ikişer paylaşılmalı: kente yakın parça en uzaktakine eklenmek üzere bir pay oluşturmalı, kentten ikinci uzaklıkta olan, sınırdan ikinci uzaklıkta olanla birlikte bölüştürülmeli ötekiler de bu sırayla gitmeli. ... Ülkenin geri kalan kısmının bölündüğü gibi, aynı biçimde kenti de on ikiye bölmeli, herkese biri merkeze yakın biri uzak iki ev verilmeli. Böylece kuruluş aşaması son bulacaktır.

Bu 37 kişi şimdi ve bundan sonrası için, şu işlere bakmak üzere seçilmiş olsun: her şeyden önce yasa bekçisi olacaklardır, sonra da her bir kişinin toplam varlığını yazıp yöneticilere teslim ettiği belgeleri koruyacaklardır. ... Bir yasa bekçisi yirmi yıldan fazla bu görevde kalamaz, elli yaşından önce de bu göreve atanamaz; altmış yaşında atanan, yetmiş yaşından sonra yaşamaya devam ederse, artık bu yöneticiler arasında bu kadar önemli bir görevi sürdüreceğini düşünmemelidir.

“Eşitlikten dostluk doğar”: çok doğru ve yerinde söylenmiş bir söz. ... Ama en doğru ve en üstün eşitliği görmek herkes için pek kolay değildir. Özellikle erdem bakımından büyük olanlara her zaman daha büyük onurlar kazandırır, erdem ve eğitim açısından tersi durumda olanların her ikisine de uygun olanı doğru bir oranla verir. Nitekim, bizim için siyaset, işte bu adalettir. Şimdi bunu hedefleyerek ve bu eşitliği gözümüzün önünde tutarak doğmakta olan kentimizi kurmalıyız.

Bu işler hiçbir zaman kalabalıkta hızla yapılamadığı için, meclis üyelerinin çoğunluğuna uzun bir süre kendi özel işlerinin başında kalıp kendi evleriyle ilgili işleri düzene koymalarına izin vermek zorunludur; üyeleri on iki aya bölerek, her ay bir tanesinin işbaşın da kalmasını sağlamalıdır.

Kentle ilgili işler, bu şekilde uygun biçimde örgütlenebilir; ama ülkenin geri kalan kısmı nasıl tasarlanmalı ve düzenlenmeli? Kentin ve ülkenin tümü on iki parçaya bölündüğüne göre, kentteki yollarla, evlerle, yapılarla, limanlarla, çarşı ve çeşmelerle, özellikle de kutsal alanlarla, tapınaklarla ve bu tür işlerle ilgilenecek birtakım kişilerin atanması gerekmez mi?

Tapınaklarda hizmetlilerin, rahiplerin ve rahibelerin bulunması gerektiğini söyleyebiliriz. ... Şimdi sözünü ettiğimiz şeylerle ilgilenenlere *astynomos*; çarşı düzeniyle ilgilenenlere *agoranomos* adı verilmeli. ... Birbirleriyle dostluk içinde kaynaştırıp büyük bir birlik havası yaratmak için, bütün bunların bir kısmı seçimle, bir kısmı da kurayla görevlere atanmalıdır. ... Bütün dinsel konulara ilişkin yasalar Delphoi'dan alınmalı, bunların başına yorumcular getirilmeli ve bu yasaları uygulamalıdır. Rahiplerin görevi bir yıllık olacak, daha uzun olmayacaktır; kutsal yasalara uygun olarak tanrısal konularda görevini gereğince yerine getirecek olan kişi, altmış yaşından küçük olmamalıdır; aynı kurallar rahibeler için de geçerlidir. Yorumcular üç seçimle göreve getirilecektir: her bir seçimde her biri bir kabileden gelen dört yorumcuyu dört kabile seçecektir.

Olanakların elverdiği ölçüde hiçbir şey korumasız kalmayacaktır.

Yöneticilerle nöbetçilerin görev süresi iki yıl olsun.

Gençler böyle yerlerde kendileri ve yaşlılar için *gymnasion*lar yapmalı, yaşlılar için sıcak hamamlar hazırlamalı, çevresine bolca kuru odun yığılmalıdır; bunların kapıları, bedenleri hastalık yüzünden ya da tarla işlerinden yıpranmış insanlara da açık olacak onlara pek becerikli olmayan bir hekimden çok daha iyi bu tedavi sunarak çaresiz insanlara yararlı olacaktır.

Altmış kişilik her bir grup yalnız düşmanlara karşı değil, dost olduklarını ileri sürenlere karşı da bölgelerini koruyacaklardır; komşular ya da başka yurttaşlar arasından köle olsun özgür kişi olsun, biri ötekine haksızlık ederse, haksızlığa uğradığını ileri süren kişi için adaleti yerine getireceklerdir; önemsiz konularda beş yönetici, üç mnalık değere kadar, daha önemli konularda ise başka on iki kişiyle birlikte toplam on yedi kişi karşılıklı suçlamalar hakkında karar versin.

Ama yöneticilerden biri, böyle bir suç işlerse, "Altmışların" hepsi bu durumla ilgilenmelidir; biri olayı fark ettiği ya da öğrendiği halde dava açmazsa, aynı yasalara bağlı olmalı ve gençlerinkinden daha büyük bir cezaya çarptırılmalı, gençler üzerindeki bütün yetkileri elinden alınmalıdır. ... Herkesin bütün insanlarla ilgili olarak şunu düşünmesi gerekir: hizmet etmesini bilmeyen övgüye değer bir efendi olamaz ve insan gereğince yönetmekten çok gereğince hizmet etmiş olmakla övünmelidir: önce yasalara hizmet etmek ki, bu tanrılara hizmet etmek demektir, sonra da gençlerin yaşlılara ve saygın yaşamış olanlara hizmet etmesi.

Devlete karşı işlenen suçlarla ilgili olarak, her şeyden önce halkın katılmasını sağlamak zorunludur. Çünkü biri kente karşı suç işledi mi, herkese karşı suç işlemiş demektir ve halk böyle bir karardan yoksun bırakılırsa, haklı olarak kızabilir. ... Herkes özel davalara da olabildiğince katılmalıdır; çünkü yargılama gücünden yoksun bırakılan kişi, kendini Kentin bir parçası saymaz.

On bir dışında birden on ikiye kadar bütün sayılara tam olarak bölünebilen 5040 sayısını çok isabetli seçtiğimizi ileri sürüyoruz. ... Her bir bölüme bir tanrı ya da tanrı çocuğu verelim, sunaklarını ve onlara gerekli olan şeyleri sağlayalım, kurban törenleri için her ay iki kez toplanalım: yani kabile bölümlerinde yılda on iki, kent bölümlerinde de on iki kez. Bunun amacı, ilkin tanrıların ve tanrısal güçlerin sevgisini kazanmak, ikinci olarak da, diyebiliriz ki, her türlü ilişkide birbirimizi tanımak ve yakınlık kurmaktır. Nitekim, evlilik ilişkilerinde ve birliğinde olanakların elverdiği ölçüde hiçbir şekilde yanılmamaya son derece önem vererek, kız alan ve kız veren aileler hakkında bilgisizliği ortadan kaldırmak zorunludur. O halde, bu iş için kız ve erkek korolarının eğlenceler düzenlemesi gerekiyor; aynı zamanda utanç duygularının izin verdiği kadar, yaşlarına yakışan mantıklı bir ölçü içinde birbirlerini çıplak görebilmelidirler. ... Bütün bu konularda yasa koyucunun birçok ayrıntıyı atlaması kaçınılmazdır; yıllar süren uygulama sonucunda bilgi sahibi olup bu konuda deneyim kazananlar, bu yasal düzenleme ve uygulamaların sınırını yeterli görünceye kadar, gerekli düzeltmelerle her yıl ya yasaları değiştirip düzenlemelidirler. Kurban törenleri ve korolarla ilgili olarak, genelde ve ayrıntılarda öngörülen uygun ve yeterli deneme süresi on yıl olacaktır; bunu düzenleyen yasa koyucu yaşıyorsa, onunla birlikte denenerek, öldükten sonra ise her yetkili kendi yetki alanındaki eksiklikleri yasa bekçilerine sunarak son biçimini aldığı anlaşılincaya kadar düzelterecek; ancak o zaman değiştirilmez kurallar getirip başlangıçta yasa koyucunun çıkardığı öteki yasalarla birlikte bunları uygulayacaktır; bunların hiç biri hiç bir zaman isteyerek değiştirilmemeli; eğer bir gün bir zorunluluk ortaya çıkacak olursa bütün yetkililere, halkın tümüne ve bütün tanrı kehanetlerine danışıldıktan sonra, eğer hepsi onaylıyorsa, ancak o şekilde değiştirilmelidir, başka türlü hiçbir şekilde değiştirilemez; değiştirmeye karşı çıkan kişi her zaman yasaca güçlü olmalıdır.

Biri yirmi beş yaşına geldiğinde, kendisi çevresine, çevresi de ona bakarak bir arada yaşamak ve çocuk yapmak için aklının yattığı birini bulmaya baksın; herkes otuz beşine kadar evlensin, ama ilkin yakışanı ve uygun olanı nasıl aramak gerekiyor, bunu dinlesin.

İyi aile çocuğuna şöyle diyelim: "*Bak çocuğum, akli başında insanların onayladığı bir evlilik yapmalısın; onlar sana yoksullarla evlenmekten kaçmamayı, zenginlerle evlenmeye can atmamayı; başka şeyler eşit ise, her zaman daha az varlıklı olanı tercih edip onunla evlilik birliği kurmanı öğütleyeceklerdir. Çünkü böylesi hem devlet için hem de birleşen aileler için daha yararlıdır; nitekim, erdem bakımından denge ve ölçü, aşırıktan binlerce kez daha iyidir. Atak olduğunu ve her işe gerekenden daha çabuk giriştiğini bilen insan, sakın yaradılışlı bir aileye damat olmaya çalışmalıdır; bunun tersi yaradılıştaki olan da tersine. Evlilik için genel tek kural şu olsun: herkes kendi hoşuna giden evliliği değil, kente yararlı evliliği istemelidir. İnsan doğal olarak her zaman kendine en çok benzeyene yönelir, bu nedenle de kentte servet ve karakter farklılıkları ortaya çıkar; bizim devletimizde olmasını istemediğimiz bu durum, pek çok devlette en çok görülen şey."*

Biri bile bile buna uymayıp kentte bir yabancı gibi evlilik birliğine yanaşmadan yaşar ve otuz beş yaşına bastığında hala evlenmemiş olursa, her yıl para cezası ödesin.

Düğün şenliği konusunda, her iki taraftan da sayısı beşi geçmeyen kız ve erkek arkadaşlar çağrılmalıdır, her iki tarafın hısım ve akraba sayısı da bu kadar olmalıdır. Harcama hiç kimsenin varlığını aşmasın. ... Sarhoşluktan gevşemiş bedenlerde çocuk oluşmamalıdır; tersine

çocuğun güçlü, sağlam ve dingin oluşması doğrudur. Şarapla dolmuş kişi her yana sürüklenir ve her şeyi sürükler; ruhuyla ve bedeniyle çılgın gibidir; içkili adam dengesiz, kötü tohum atar, dolayısıyla beklenildiği gibi bozuk, güvenilmez, bedence ve karakterce hiç de düzgün olmayan çocuklar yaratır. ... Özellikle o gün ve o gece bu söylenen şeylerden uzak durulmalıdır; nitekim, başlangıç tanrısal bir şeydir ve insanlar arasında sağlam kurulduğunda her şeyi kurtarır, yeter ki ondan yararlanan herkesten gerekli saygıyı görsün.

Evlene kişi, kurada payına çıkan iki evden birini çocuklarının dünyaya geleceği ve büyüyeceği yer olarak düşünüp, anne ve babasından ayrıldıktan sonra burada evlenmeli, yuvasını burada kurmalı, kendinin ve çocuklarının geçimini burada kazanmalıdır; çünkü sevgide özlem olursa, bu bütün duyguları güçlendirir ve onları birbirine bağlar; bıktırıcı ve zamanla özlem yaratmayan bir beraberlik, aşırı doygunluk yüzünden uzaklaşmaya neden olur. Bu nedenle, ana-babayı ve eşin yakınlarını kendi evlerinde ziyaret ederek yaşamalı; yaşam meşalesini elden ele geçirircesine ziyaret ederek yaşamalı.

Kölelerin kolayca boyun eğmeleri isteniyorsa, aynı ülke halkından olmamaları gerekir, elden geldiğince de aynı dili konuşan insanlar olmamalıdır; bir de onları gereğince yetiştirmeli, yalnız onlara iyilik olsun diye değil, daha çok kendi çıkarımız için. Bu insanların yetiştirilmesi şöyle olur: kölelere karşı şiddet kullanmamak, hatta olanaklıysa, onlara eşitlerimizden daha az haksızlık yapmak. Çünkü yalancıkdan değil, yaradılıştan adalete saygılı olan ve adaletsizliği gerçekten nefretle karşılayan kişi, kolayca haksızlık yapabileceği insanlar arasında belli olur. ... Aynı şey bir efendi, bir tiran ve kendinden daha zayıf üzerinde her türlü egemenlik gücünü kullanan biri için de söylenebilir. Kuşkusuz köleleri hakkınca cezalandırmak gerekir ve özgür kişilere yapıldığı gibi onları uyarılarla şımartmamalı; köleye yöneltilen her söz bir buyruk olmalı, ne erkek ne de kadın kölelerle hiçbir zaman hiçbir şekilde şakalaşmamalı; birçok kişi kölelerini çok aptalca şımartarak, hem onları yönetilmesi zor kişiler yaparlar, hem de kendilerini yönetemeyecek duruma sokarlar.

Tapınakları çarşı alanıyla tüm kentin çevresinde, güvenlik ve temizlik amacıyla yüksek alanlara çepeçevre kurmak gerekiyor; bunların yakınında da yöneticilerin ve mahkeme üyelerinin bulunacakları yerler; biri kutsal işlerle ilgili olduğu için ötekiler de bu işe bakan tanrıların yapıları olduğu için, çok kutsal kabul edilen bu yerlerde kararlar alınıp verilecektir. ... Surların taş yerine bronz ve demirden olması gerekir. Üstelik, bizim durumumuzda, düşmanların ülke sınırlarından girmesini engellemek için, kimi hendek, kimi kanal kazmak üzere, kimi de birtakım yapılarla düşmanları uzak tutmak üzere, gençleri her yıl kırsal alanlara göndermemiz, sonra kentin çevresine surlar yapmamız doğrusu çok gülünç olurdu. Her şeyden önce surlar kentlerin sağlığı için hiç de yararlı değildir. ... Ama sur insanlar için gerekliyse, özel kişilere ait evlerin temelleri başlangıçta o şekilde atılmalı ki, kentin tümü bir tek sur gibi olsun; bütün evler bir örnek, düzenli ve korumaya uygun olarak sokaklara sıralansın.

Zayıf oldukları için yaradılıştan gizliliğe eğilimli, çok daha içten pazarlıklı olan kadınlar, çeki düzen verilmesi zor diye yasa koyucunun bir yana bırakması sonucunda savsanmıştır. ... Kadınlarla ilgili yasal düzenlemeyi savsamak, görüldüğü gibi, toplumun yarısını savsamak değildir, kadın ruhu erdem bakımından erkeklerden ne kadar aşağı ise, o kadar önemlidir, hatta iki kat önemlidir. Öyleyse, bu konuyu yeniden ele almak, düzeltmek ve hem kadınlar hem erkekler için söz konusu bu uygulamaları ortaklaşa düzenlemek devletin mutluluğu için daha iyi olacak; ama günümüzde insan soyu talihsiz biçimde öyle bir noktaya gelmiş

bulunuyor ki, akli olan kişi toplu yemek geleneğinin hiç bulunmadığı başka yerlerde ve kentlerde bu konuda ağzını bile ağmaz.

İnsanlar için her şey üç gereksinime ve arzuya bağlı: bunlar doğru yönlendirilirse, insanı erdeme götürür; kötü yönlendirilirse, tersi olur. Bunlardan ikisi, insan doğar doğmaz ortaya çıkan yeme ve içme arzularıdır; her canlı bunlara karşı yaradılıştan bir sevgi duyar ve biri bütün bunlardaki hazları, arzuları doyumak her türlü acıdan her zaman uzak durmak yerine, başka bir şey yapması gerektiğini söyleyecek olsa, hırslanır ve onu dinlemez. İçimizdeki nc ve en büyük gereksinim, en şiddetli aşk, en son olarak uyanır; ateşiyle insanları tutuşturup ılgınlaştırır, soyunu sürdürme arzusunun içlerinde büyük bir şiddeti alevlendirir. Bu üç belayı en zevkli diye söylenenin ötesinde en iyiye yönlendirerek, en önemli üç şeyle bastırmaya alışmaldır: korku, yasa ve doğru söz; bir yandan da Musalarla yarışma tanrılarına başvurarak bunların büyümesine ve patlamasına engel olmalıdır.

ocuk yapma ve ocuk yapanların gözetim süresi on yıl olsun, çok ocuk olma durumunda bu süre uzamasın. Ama eğer bu süre içinde çiftler ocuk sahibi olmazlarsa, her iki tarafın da iyiliği için, ailelerine ve yönetici kadınlara beraberce danışarak ayrılınsınlar.

Kızlar için evlenme yaşı on altı ile en çok yirmi, erkekler için ise otuzdan otuz beşe kadar olsun; görev alma yaşı kadınlara için kırk, erkekler için otuzdur; askerlik süresi erkekler için yirmiden altmış yaşına kadardır.

Gevşeklik gençlerin karakterini huysuz, sinirli ve küçük şeylere karşı fazla duyarlı kılar, buna karşılık aşırı ve sert baskı da gençleri aşağlık, köle yaradılışlı ve insan düşmanı yaparak onları toplumdışı yurttaşlar haline getirir.

Ağlama ve bağırma küçük çocukların sevdikleri ve sevmedikleri şeyleri gösterme yoludur: Çok tatsız bir yol; bu evre en az üç yıl sürer, insan yaşamında iyi ya da kötü geçen oldukça uzun bir dönem.

Huysuz ve hiç de dingin olmayan biri sizce, genellikle iyi adamın olması gerektiğinden daha fazla sızlanmaya ve yakınmaya eğilimi değil midir? Peki yleyse, bu üç yıl içinde her çareyi kullanarak yetiştirilen bebeğin olabildiğince acıdan, korkulardan ve her türlü sıkıntidan uzak kalması sağlansa, bu süre içinde bebeğin ruhunu daha huylu ve dingin kılacağımızı düşünemez miyiz?

Benim görüşüm şöyle: doğru yaşam ne haz peşinde koşmak olmalı, ne de kesinlikle acıdan kaçmak, tersine ... dinginlik diye adlandırdığım orta yolu bulmak olmalı; bir kehanet sözüne göre, çok yerinde olarak tanrının da durumu budur diyoruz. İçimizden tanrı olmaya özenen birinin de, acılardan uzak kalacağı düşüncesiyle tümden hazzın içine dalmadan bu yolu izlemesi gerekir; yaşlı olsun genç olsun, kadın olsun erkek olsun, içimizden hiç kimsenin bunu yapmasına izin vermemelidir, hele yeni doğmuş bebeğe elden geldiğince hiçbir şekilde; çünkü bu dönemde insan karakterinin bütünü alışkanlık yoluyla oluşur. Hatta şaka eder gibi grnmeyeceksem, ben derim ki, bütün hamile kadınlara hamilelik dönemi boyunca özel bir bakım uygulamak gerekir; hamile kadın aşırı ve taşkın haz ve acı altında kalmamalı, bu dönemi dingin, rahat ve sakin geçirmelidir.

Şimdi bu incelediklerimizin hepsi, çoğunluğun "yazılı olmayan yasalar" dediği şeydir; ve "babadan kalma yasalar" dedikleri de bunlardan başka bir şey değildir. ... Bunlar tam anlamıyla geleneksel ve eski yasalar olarak, yazıya geçirilmiş yürürlükteki bütün yasalarla, daha çıkarılacak yasaların arasında buldukları için, tüm devlet düzeninin bağlarıdır; bunlar gereğince konmuş ve yerleşmiş iseler, yazılı yasaların kurtuluşunu sağlarlar. ... Hazır yeni bir kent kuruyorken, adına ister yasa, ister gelenek, ister töre densin, büyük küçük demeden, hiçbir şeyi elden geldiğince atlamaksızın, bunu her bakımdan sağlamlaştırmalıyız; çünkü bir devleti sağlam tutan, bunların tümüdür bunların karşılıklı desteği olmazsa hiçbiri sağlam duramaz; sonuç olarak, eğer görünüşte önemsiz bir sürü kural ya da gelenek üst üste yığılıp yasaları uzatırsa bunda şaşacak bir şey yok.

Üç yaşında, dört yaşında, beş yaşında, hatta altı yaşında çocukların ruh yapısının oyuna gereksinimi vardır, gene de ceza yoluyla gevşeklikten uzak tutulmalıdırlar, ama bu ceza onurunu kırarak biçimde olmamalı, tersine kölelerle ilgili olarak söylediğimiz gibi, şiddetle cezalandırarak içine öfke tohumları ekmemeli, öte yandan cezasız bırakarak gevşemelerine de göz yummamalı ve bu aynı şey özgür insanlara da uygulanmalı. ... Üç yaşından altı yaşına kadar olan çocukların hepsi toplu olarak köy tapınaklarında bir araya gelmeli, her bir köyün grubu aynı yerde toplanmalıdır; bu yaşta çocukların düzeni ve yaramazlığı ile bakıcılar ilgileneceklerdir.

Kızlar ve oğlanlar altı yaşını doldurunca artık iki cins birbirinden ayrılacaktır -oğlanlar oğlanlarla, kızlar da aynı şekilde kızlarla yaşayacaktır- her ikisi de ders görecektir, oğlanlar binicilik, ok, kargı ve sapan atma öğretmenlerine gidecekler, kızlardan da isteyen olursa, bu bilgileri alacak, ama özellikle silah kullanmayı öğreneceklerdir.

Bilgili bilgisizden, talimli de talimsizden kat kat üstündür. ... Bütün kızlarla oğlanlarda her iki el ve ayağın güçlü olması, alışkanlık yüzünden doğal yapılarının elden geldiğince zarar görmemesi için, kadınlar çocukların oynaması ve yetişmesiyle, erkekler de öğrenimle ilgileneceklerdir.

Verilecek dersler iki grupta toplanabilir: biri, bedenle ilgili jimnastik, öteki de ruhun iyiliği için müzik. Jimnastik de, dans ve güreş olmak üzere iki bölümdür. Dansın bir bölümü şiirin sözünü hareketlerle taklit edip soylu ve özgür olanı gözetmektir; öteki de, beden üyelerinin her birine tüm dans gereğince dağılıp eşlik edecek şekilde uygun ritmik devinimi vererek beden organlarına güç, güzellik, çeviklik ve beden kısımlarına uygun oranda gelişme ve esneklik sağlamak.

İnsanların içinde yaşadıkları yasalar tanrının bir lütfuyla çok uzun bir süre değişmeden kalırsa, dolayısıyla hiç kimse bunların bugünkünden farklı olduğunu anımsamaz ve başkasından işitmezse, herkes bunlara saygı gösterir ve belirlenmiş olan yasalardaki her hangi bir değişiklikten korkar. Yasa koyucunun bunu devletinde ne yapıp edip gerçekleştirmenin yolunu bulması gerekir.

Müzikle ilgili olarak atalarımızdan pek çok güzel yapıt kalmıştır, beden için danslarla ilgili olarak da öyle; bunlar arasından kurmakta olduğumuz devlet biçimine yakışanları ve uyanları kolayca seçebiliriz. Bu ayrımı yapmak üzere, elli yaşın altında olmayan bir denetleme kurulu seçilsin; eski eserler arasında uygun bulduklarını alsınlar, kusurlu ya da tümünden işe yaramaz

bulduklarını ya kaldırıp atsınlar ya da ozan ve müzikçilerle birlikte çalışıp onların yaratma güçlerinden yararlanarak, bir daha elden geçirip düzeltsinler. ... Başboş yazılmış her sanat eseri, bir kez düzene kondu mu, sanat çekiciliği eksik kalsa bile, eski halinden binlerce kez daha iyidir: verdiği zevkse hepsinde aynıdır. Nitekim, çocukluğundan itibaren akıllı ve olgun yaşa kadar ölçülü ve düzenli bir müzik içinde yaşamış olan kişi, bunun tersini duyacak olursa, iğrenir ve bayağı bulur; ama çekici halk müziği içinde yetişmişse, o zaman da bunun tersini soğuk ve zevksiz bulur.

Nasıl ki, bir gemi ustası işe koyulduğunda omurgayı çatarken geminin biçimini tasarlar, ben de insan karakterlerine göre yaşam biçimlerini ayırmaya, aslında bunların omurgasını çatmaya çalışırken, aynı şeyi yapar gibiyim; hangi araçla ve hangi geleneklerle varlığımızı bu yaşam yolculuğunda en iyi sürdürürüz, işte bunu ciddi biçimde araştırıyorum.

İnsan, ... tanrının bir oyuncağı olarak tasarlanmıştır; ve ... her kadın ve erkek bu role uyarak ve olabildiğince güzel oyunlar oynayarak yaşamalı.

"Her erkek adam," babasından çok devletin malı olduğu için, elden geldiğince zorunlu olarak eğitim görecektir. Benim yaşamda erkekler için söylenen şeyler aynen kızlar için de öngörülüyor. ... Herkesin, erkekler kadar kadınların da bütün güçleriyle eşit biçimde aynı çalışmaları yapmaması çok aptalca bir şey. Çünkü hemen hemen her kent aynı harcama ve aynı çabayla iki katı yerine yarım varlık gösteriyor.

Bütün vahşi hayvanlar içinde en azgını çocuktur. Çünkü zeka pınarı henüz düzene oturmamışken, kurnaz, yaramaz ve bütün hayvanların en taşkındır. İşte bu nedenle onu birçok dizginle gemlemeli: başlangıçta bakıcısının ve annesinin elinden çıktığında, daha çok genç ve toy olduğu için lalaların eline, sonra da ona özgür bir insana yakışan her tür bilgiyi öğretecek öğretmenlerin eline teslim edilmeli.

On yaşında bir çocuğun üç yıl edebiyatla uğraşması, on üç yaşına gelince de lyra çalmaya başlayıp üç yılını da bununla geçirmesi uygun bir süredir. ... Bu süre içinde gençlerin ne öğrenmeleri gerekiyor, öğretmenlerin de ne öğretmeleri gerekiyor, önce bunu öğren.

Gençlerin olabildiğince kolay öğrenmesi gerekiyor; çünkü öğrenmekle yükümlü oldukları zorunlu bilgiler hafif olmadığı gibi az da değil.

Güreş aslında savaştaki dövüğe en yakın olanıdır, dolayısıyla da güreşi savaşta dövüşmek için çalışmak gerekir, yoksa iyi güreşmek için dövüş öğrenmek gerekmez.

İnsan sağduyulu olacaksa, gülünçlük olmadan ciddiyeti, karıştı olmadan herhangi bir şeyi öğrenmesi mümkün değildir. ... Bilgisizlik yüzünden hiç gerekmezken gülünç bir şey yapmamak ya da söylememek için, bunları da öğrenmek gerekiyor; Böyle taklitler yapmayı kölelere ve ücretli yabancılara buyurmalıyız; bunlarla ilgili olarak ciddi bir işe hiç kimse hiçbir zaman girişmesin, ne kadın ne de erkek, hiçbir özgür yurttaş bunları öğrenip ortaya çıkmasın.

Özgür yurttaşlar için üç bilgi alanı daha var: birincisi, hesap ve sayı bilgisi, ikincisi uzunluk, yüzey ve hacim ölçme bilgisi; üçüncüsü de yıldızların dönüşü ve bu doğal harekette birbirleriyle olan ilişkileri. Geniş halk kitleleri bütün bunlarla derinlemesine uğraşmak zorunda

değildir: bunlar üzerinde küçük bir azınlık çalışacaktır ... kitleye gelince, bu bilgiler arasında çok haklı olarak ""kaçınılmaz" diye tanımlananların çoğunluk tarafından bilinmemesi ayıptır, ama hepsini derinlemesine incelemeleri kolay olmadığı gibi, mümkün de değil.

İnsan biri, ikiyi, üçü ve genelde tek ve çift sayılan anlayamıyorsa, ayın, güneşin ve öteki yıldızların dairesel dönüşlerinden haberi yoksa, tanrı olmaktan çok uzaktır.

Kara cahillik hiç korkunç değil, en büyük felaket de değil, ama fazla deneyim ve çok bilgi kötü yönlendirilirse bunlardan çok daha büyük zarar getirir.

Aslında yasa koyucunun da yasalarını yazıya geçirmekle kalmayıp, bundan öte güzel bulduğu ve bulmadığı şeyleri de yasalarının içine katarak yazması gerekir, bunlar da üstün yurttaşı yasanın koyduğu cezalar kadar bağlamalıdır. ... Yalnız vahşi hayvanların değil, savaş sırasında insanların da avlandığını düşünmek gerek, insanlar sevgi yüzünden de avlanmaya çıkarlar bunların kimi övülür, kimi kınanır. Hırsızların ve orduların ordulardan çaldıkları da avlanmadır.

Gençlerin ruhunu daha iyi kılını öveceğiz, tersini yereceğiz. ... *"Dostlar, inşallah sizi hiçbir zaman deniz üzerinde oltayla suda yaşayan hayvanları avlama tutkusu ve aşkı sarmaz, uyurken ya da uyanık olarak ağla tembel işi avcılığa da sıvanmazsınız. Deniz üzerinde insan avcılığı ve korsanlık arzusu da yüreğinizi doldurup sizi acımasız ve yasadışı avcılara dönüştürmesin; kırdada ve kentte hırsızlığa sıvanmak aklınızın ucundan bile geçmesin. Gençlerden hiçbirini kurnaz işi, ama özgür kişiye hiç de yakışmayan kuş avlama aşkı da sarmasın."* Böylece, bizdeki sporculara yalnızca kara hayvanlarının avlanması ve yakalanması kalıyor: bunlar arasında, gece avcılığı denen, tembel insanların sırayla uyuyup bal gibi dinlenme olanağı buldukları, hayvanların yırtıcı gücünü yiğit bir ruhun zaferiyle alt etmek yerine, ağ ve tuzak kullandıkları avlanma biçimi övgüye değer değildir. Geriye kalan tek avlanma biçimi, ki en iyisi de budur, dört ayaklı hayvanların atlarla, köpeklerle ve insanın kendi gücüyle avlanmasıdır.

Tuzak ve ağlarına güvenip gece avlanmaya çıkanların hiçbir yerde avlanmasına izin verilmesin; ekilmemiş alan ve dağlardaki kuş avcısı engellenmesin; ama ekili ve kutsal alanlarda rastlanacak olursa uzaklaştırılsın; balıkçı da, limanlar, kutsal ırmaklar, bataklık ve göller dışındaki yerlerde, suyu kirleten maddeler kullanmamak koşuluyla avlanabilir.

Her bir kabileye adını veren on iki tanrı için on iki şenlik saptayacak: her ay bunlardan birine kurbanlar kesilecek, korolar müzik ve jimnastik yarışmaları düzenlenecek, bunlar uygun biçimde tanrılara ve mevsimlere adanacak kimine erkeklerin katılmadığı, kimine katıldığı kadın şenlikleri tanrılar arasında bölüştürülecek. ... Bugün bir eşi daha olmayan devletimizin özel bir kişi gibi iyi yaşaması gerekir: mutlu yaşamının birinci koşulu da, bizzat haksızlık yapmamak ve başkalarından haksızlık görmemektir. ... İyi bir devletse, barış içinde yaşar; kötüyse, iç ve dış savaşlardan kurtulamaz. Durum aşağı yukarı böyle olduğuna göre, insanları savaşa savaşta değil, barış zamanında hazırlamak gerek. Böylece akli başında bir devlet ayda en az bir gün, hatta yöneticiler uygun bulursa birden fazla gün, sıcak soğuk demeden sefere çıkmalı.

Atina takvimine göre, on ikinci ay temmuzdur: yani, doğada serpilip gelişme mevsimi, ilkbaharın bittiği ay.

Birinci neden, yaşam boyunca doymak bilmez bir arayış: insanlara boş zaman bırakmayan, savaşla ilgili çalışmalarını gereğince yerine getirmeyi engelleyen bir didişme. ... Şu devlet biçimi denmeyecek demokrasi, oligarşi ve tiranlık: ikinci neden de bu. Bunların hiçbiri devlet düzeni değildir, bunlara en güzel parti yönetimi denebilir; hiçbiri yönetmeye gönüllü değildir, halk da yönetilmeye gönüllü değildir, ama zor kullanarak bu gönülsüzleri yönetir; yönetici yönettiği insandan korktuğu için, onun doğru, zengin, güçlü, yiğit ve kesinlikle savaşçı olmasına gönülden izin vermeyecektir. İşte bunlar hemen hemen bütün kötülüklerin belirgin iki nedeni, ama şimdi sözünü ettiğimiz kötülüklerin, asıl nedenleri; yasalarını çıkardığımız devlet düzeni ise ikisinden de kurtulmuştur, çünkü yurttaşlara en büyük boş zamanı sağlar, insanlar birbirlerine bağımlı değildir ve sanırım, bu yasaların altında hiç para düşkünü olmazlar.

Sübyancılıktan, kadın ve erkekler arasındaki eşcinsellikten nasıl sakınılabılır? İnsan bunların her biri için hangi çareye başvurarak böyle bir tehlikeden kaçacaktır? Hiç de kolay değil. ... Biri çıkıp doğa yasalarını izleyerek, genç erkeklerle kadınımsı gibi cinsel ilişkiye girmenin doğru olmadığını söylese, hayvanlar dünyasını tanık gösterip doğaya aykırı olduğu için erkeğin erkeğe bu amaçla ilişmediğini ortaya koysa; böylece Laios'tan önceki yasayı gündeme getirse, belki konuşması inandırıcı olabilir. *Laios'a burada ilk eşcinsel olarak bakılmaktadır: Laios Thebai'den sürüldüğünde Pelops'un konduğu olmuş ve oğlu Khrysispos'u kaçıran konukluk yasalarını çiğnemiş; doğacak oğlu (Oidipus) tarafından öldürülmesi de bunun cezasıymış*

Bu konuda doğru düşünülecekse, sevginin, tutkunun ve aşk denen duygunun yapısına bakmak gerekir: nitekim bunlar iki türdür ve ikisinin birleşmesinden üçüncü bir tür oluşur, ama hepsi bir tek ad altında birleştiği için, büyük bir belirsizlik ve zorluk çıkarır. Erdem açısından birbirine benzeyenlere ve denk olanlara dost deriz; birbirine karşıt türler olmakla birlikte, yoksullukla zenginliğe de dost deriz; bu iki tür dostluk coşkulu olduğu zaman, buna da aşk adını veririz. Karşıtlıkların doğurduğu sevgi korkunç ve vahşidir, genellikle de karşılıksız kalır; benzerliklerin doğurduğu sevgi ise sakindir ve yaşam boyu sürer gider. Bunların karışımından doğan üçüncü türe gelince, bu tür bir aşk duyan insanın kendisi için ne istediğini ilk başta kavraması kolay değil; ikinci olarak da, insan bu iki duygu tarafından karşıt yönlere sürüklenerek çaresiz kalır: biri onu sevdiği gençle bir arada olmaya çağırır, öbürü de yasaklar. Nitekim, bedensel bir aşk duyan ve olgun bir meyve gibi sevdiği gence karşı iştahı kabaran kişi, sevdiğinin ruh huyuna hiç saygı göstermeden, bu arzusunu doyumak ister, bedensel tutkulara karşı umursamaz olan kişi ise, sevişmekten çok bakarak, aslında ruhunda başka bir ruhu arzularak, bedeni bedenle doyurmayı aşırılık sayar, ölçülü, yiğit, yüce gönüllü ve akli başında olana saygı duyarak ve çekinerek, sevdiğine karşı temiz duygular beslemek ister. Bu ikisinin karışımından oluşan üçüncü aşk türü, şimdi üçüncü olarak açıkladığımız türdür.

Bugün bile, birçok insanın, yasa dinlemez oldukları halde, güzel insanlarla ilişki kurmaktan, hem de istemeyerek değil, kendi istekleriyle pekala dikkatle uzak durduklarını biliyoruz. Güzel olan, birinin kız kardeşi ya da erkek kardeşi olduğu zaman. İnsanın kendi kızı ve oğlu hakkında da yazılı olmayan bu aynı yasa, ne açıktan açığa ne de gizlice, aynı yatağa girerek ya da başka türlü sevgi göstererek bunlara ilişilmesini yeterince engeller; hatta bu tür bir ilişki arzusu çoğu kişinin aklından bile geçmez.

Hiç kimse hiçbir şekilde yasaya aykırı olarak soluk bile almaya kalkmadığına göre, efsanelerin şaşırtıcı bir gücü var. ... Yasa koyucu insanları özellikle pençesinde tutan tutkulardan birini bastırmak istediği zaman, bunu ne şekilde alt edeceğini kolayca bulacak; köle olsun özgür

yurttaş olsun, kadın olsun çocuk olsun, bütün devlette buna ilişkin efsaneye kutsallık kazandırmak suretiyle bu yasayı çok sağlam bir temele oturtmuş olacak.

Bu yasanın çıkarılabileceğini ve ne şekilde çıkarılacağını düşünmek son derece kolay, çünkü bu kurala gereğince kutsallık kazandırdıktan sonra, her ruhu egemenliği altına alacağını ve her yana korku salarak yürürlükteki yasalara boyun eğilmesini sağlayacağını söyledik.

Çocukluklarından itibaren onlara bu zaferin en güzel zafer olduğunu masallarla, öykülerle, şarkılarla anlatarak herhalde onları büyüleyeceğiz. Hazlara karşı zafer: insan bu zaferi kazanırsa mutlu yaşar; kaybederse tam tersi olur. Ayrıca, bunun kesinlikle hiçbir şekilde dine sığmadığı korkusu, bizimkilerden daha aşağı oldukları halde, onların kazandığı şeyi kazanmak için bize güç vermeyecek mi?

Aşk konusunda iki seçenek daha getirebiliriz. Ya kendi nikahlı karısından başka soylu ve özgür kadınlardan birine ilişmeye kalkmamak, fahişelere yasadışı ve piç tohumlar, erkeklere de doğaya aykırı olarak döl vermeyecek tohumlar ekmemek; ya da erkeklere gelince, biri tanrıların huzurunda kutsal evlilik bağıyla evine getirdiği kadının dışında, satın aldığı ya da başka yoldan elde ettiği kadınlarla ilişki kurar, bunu bütün öteki kadınlardan ve erkeklerden gizlemezse, onu sanki yabancıymış gibi kentteki onurlardan yoksun kılacak bir yasa getirmeye herhalde hakkımız olur.

Sınırları koruyan Zeus'un ilk yasası zaten şöyle: hiç kimse, ister yerli, ister yabancı (ülkenin en ucunda toprak kazanarak başka bir yabancıya komşu olmuşsa) komşusunun toprak sınırına dokunmasın, bunu gerçekte "*dokunulmaza dokunmak*" olarak kabul etsin.

Komşunun komşuyla anlaşmazlığa düşmekten dikkatle kaçınması gerekir, başka konularda, özellikle de üretim konusunda her zaman çok dikkatli olmalıdır; çünkü zarar vermek hiç zor değildir, her insan bunu yapabilir, ama yararlı olmak herkesin harcı değildir.

Elma, armut, nar ve benzeri meyveleri gizlice almak ayıp olmasın, ama yakalanırsa ve yakalanan otuz yaşından küçükse, yaralanmayacak şekilde dövülerek oradan kovulsun; yakalanan özgür insansa, yediği dayağın hesabını sormasın. Bir yabancı güz ürünlerinde olduğu gibi bu meyvelerden de pay alabilir: bu meyveleri toplayan otuz yaşından büyük bir yurttaşsa, yabancının bu meyveler üzerindeki hakları gibi, bunlardan yiyebilir, ama yanında götüremez, ama yasayı dinlemez ve biri onun bu hareketini sonradan yargıçlara hatırlatacak olursa, erdem yarışına katılmama tehlikesine girsin.

El sanatçılarının durumunu da şuna göre ayarlamak gerekiyor: her şeyden önce, yerli halktan hiç kimse ve kölesi el sanatlarıyla uğraşmasın. Nitekim, devletin ortak düzenini koruyan ve ona sahip çıkan yurttaş uzun bir çalışma ve geniş bilgi gerektiren doyurucu bir mesleğe zaten sahiptir; yan bir işle uğraşması gereksizdir. Hemen hemen hiçbir insan yapısı iki uğraşı ya da iki mesleği hakkınca yapmak için yeterli değildir, bir işi bizzat yapıp, öbürünü de başkası yaparken denetlemek olanaksızdır. ... Bunların ücretleri, işi üzerlerine almaları konusunda ve eğer bir başkası onlara ya da onlar bir başkasına haksızlık yaparlarsa, elli *drakhm*e kadar *astynomlar* karar versinler, daha büyük tutar için kamu mahkemeleri yasaya göre karar alsınlar.

Devletimizde hiç kimse ithalat ve ihracat için hiçbir gümrük ödemeyecek; hiç kimse tütsü ve tanrılar için benzeri ne kadar koku varsa, erguvan ve ülkede elde edilmeyen ne kadar renkli boya varsa, bunları ya da zorunlu bir gerekçesi olmadan dışarıdan ya bancı mal getirilmesini gerektiren başka bir iş için araç-gereç ithal edemez, ülkede bulunması zorunlu olanları da ihraç edemez: bütün bu konularda karar ve denetim yaşlı beş üye dışında sırasıyla on iki üyenin sorumluluğunda olacaktır.

Giyecek ve toprak ürünlerinin bölüştürülmesinde, Girit yasasını yakından izleyen bir yönetim benimsemek doğru görünüyor. Toprağın verdiği bütün ürünü on iki parçaya bölmeli ve bu şekilde tüketmeli. Bu bölümlerin her biri de, örneğin buğday ve arpa, bunlardan sonra da bölünecek öteki mevsim ürünleri ve her bir bölümdeki satılık hayvanların hepsi orantılı olarak üç paya ayrılmalı: biri özgür kişiler için, öteki köleler için, üçüncüsü de el sanatçıları ve genelde yabancılar için: bunlar bir arada oturan ve zorunlu besine gereksinim duyan göçmenler ve bir devlet işi ya da özel bir iş için gelmiş yabancılar olabilir; bu üçüncü parça bütün gereksinimler için zorunlu satılacak olan tek parça olsun; öteki iki parçadan hiçbiri satılamayacaktır.

Her yurttaş iki pay aldıktan sonra, paylaşırma onun yetkisinde olsun: bunu özgür kişilere ve kölelere ne kadar ve nasıl bölüştürmek isterse öyle bölüştürsün.

Her biri devletin bölündüğü on ikilik parçalardan birinin ortasında olmak üzere, on iki köy olmalı; her bir köyde de öncelikle tanrıların ve onları izleyen *daimon*ların tapınaklarıyla pazar alanı seçilmeli; bunlar ister Magnesialıların yerli tanrıları, ister anılarda hala canlı başka eski tanrıların tapınakları olsun, eski insanların bu tanrılara gösterdiği saygı sürdürülmeli. ... Her bir on ikilik bölgenin baş tanrısı hangisi ise ona her yerde tapınaklar kurulmalı. ... Arazinin geri kalanını da, el sanatçılarını on üç gruba ayırarak düzenlemeli, bir grubu kente yerleştirmeli ve kentin bölündüğü gibi bunu da on ikiye bölmeli: bunlar dışarıda kenti çepeçevre saracak şekilde dağıtılacaktır. Her köyde el sanatçılarının çiftçilere yararlı olan kolu yerleşmelidir. Bütün bunları denetleyecek, her bir bölgenin ne kadar ve hangi nitelikte el sanatçısına gerek duyduğuna, nereye yerleştirilirse çiftçilere en az rahatsızlık verip en çok yarar sağlayacaklarına bakacak olanlar da, *agronom* yöneticileridir.

Pazarla ilgili işlerin her biriyle de *agoranomlar* ilgilenmelidir: onların görevi, çarşıdakilerin herhangi bir zarar vermemesi için tapınakların gözetiminden başka, ikinci olarak da insanlar arasındaki ilişkilerde ölçülülükle zorbalığı gözleyerek cezalandırılması gerekeni cezalandırılmaktır.

Buralarda mal parayla, para da malla değiştirilecektir, bir başka biçimde değişim izni verilmeyecektir; karşısındakine güvenip malın bedelini almayan, bunu sonra ister alsın ister almasın, alışverişle ilgili işler hakkında bir yasal işlem olmadığı için sonucuna katlanacaktır.

Çıkaracağım ilk yasa, eğer biri bu suçu işlemeye kalkışacak olursa, tapınak soygunculuğu hakkında olacak.

Yasaya göre verilmiş hiçbir cezanın amacı zarar vermek değildir, ama iki sonuçtan birini verir, cezasını çekenin ya daha iyi ya da daha az kötü olmasını sağlar. Eğer bir yurttaş, tanrılara, ana-babaya ve devlete karşı böyle ağır ve ağza alınamayacak bir suç işlerken görülürse,

yargıç onun çocukluğundan beri nasıl bir eğitim ve terbiye almasına rağmen bu en ağır suçlardan uzak kalamadığını hesaplayarak onu artık düzelemez kabul etmeli. Cezası, felaketlerin en hafifi olan ölümdür. ... Böyle bir kimsenin malına el koymak, kişi başına düşen payın her zaman aynı ve eşit kalması gereken bir devlet düzeninde yakışık almaz. ... Hiç kimse hiçbir zaman, bir suçtan ötürü ülke dışına sürgün olsa bile yurttaşlık haklarını tümünden yitirmesin. Vereceğimiz cezalar, hapis, kırbaçlama, ayakta ya da oturarak çeşitli utandırıcı duruşlar, ülkenin en uzak yerlerindeki tapınaklarda durma ve yukarda açıkladığımız gibi para cezaları olacaktır. Ölüm cezası verecek yargıçlar, yasa bekçileriyle bir önceki yılın yöneticileri arasından değerliliklerine göre seçilmiş üyelerin oluşturduğu mahkeme olacaktır. ... Açık oylama yapılacak, ... boş zamanı olan bütün yurttaşlar bu davaları dikkatle dinleyeceklerdir. Önce davacı sonra davalı birer konuşma yapacaktır; bu konuşmalardan sonra en yaşlı üye söylenenleri gereğince incelemeye girerek soru sormaya başlayacaktır; en yaşlı üyeden sonra, sırayla hepsinin taraflarca eksik söylenmiş ve atlanmış buldukları noktayı incelemesi gerekmektedir; biri böyle bir eksiklik duymazsa, soru sırası yanındakine geçsin. Söylenenlerden uygun bulduklarını damgalayıp, tutanağa da bütün yargıçların damgasını bastıktan sonra, Hesita'nın sunağına bıraksınlar, ertesi gün yeniden aynı yerde toplanıp aynı şekilde sorular sorarak davayı görsünler ve söylenenleri gene damgalasınlar. Bunu üç kez yineleyip yeterli delil ve tanık topladıktan sonra, her biri elden geldiğince doğru ve yerinde bir karar aldığına dair Hestia'ya yemin ederek kutsal oyunu kullansın ve bu dava böylece sonuçlansın.

Tanrılarla ilgili konulardan sonra, devleti yıkma girişimlerine geliyoruz. Yasaları insanların egemenliğine sokarak köle yapan, devleti partilere bağımlı kılan ve bütün bunları zor kullanarak yapan ve ayaklanma çıkararak yasaları çiğneyen kişinin, devletin en büyük düşmanı olarak kabul edilmesi gerekir; bunlardan biriyle işbirliği içinde olmayan, ama devletin yüksek görevlerinde bulunduğu halde bunlardan haberi olmayan ya da haberi olduğu halde korkaklığından ötürü yurdunun iyiliği için cezalandırmayan yurttaşı da kötülük bakımından ikinci sıraya koymalıyız. Her insan, küçük bir yararı da dokunsa, zor yoluyla ve yasaları çiğneyerek devlet düzenini değiştirmek için düzen hazırlayanı yöneticilere bildirerek mahkemeye vermeli. Tapınak soyguncularına bakan yargıçlar bunlara da bakacak, davanın tüm gidişi gene onlarınki gibi olacak ve ölüm cezası için oyçokluğu yeterli olacaktır.

Hırsızlığa gelince, çalınan şey ister büyük ister küçük olsun, hepsi için gene bir tek yasa ve ceza koyalım: öncelikle, eğer biri böyle bir davayı kaybederse ve kura payının dışında ödeme yapmaya yetecek kadar varlığı varsa, çalınan malın iki katını ödesin, eğer yoksa, ödeyinceye ya da davayı kazananı ikna edinceye kadar hapis yatsın. Eğer biri devlet malını çalmaktan suçlu bulunursa, devleti ikna ederek ya da çaldığı malın iki katını ödeyerek hapisten kurtulsun.

Bütün kötüler her bakımdan istemeden kötüdürler. ... Adaletsiz insan kötüdür. Kötü insan istemeyerek kötüdür.

Yurttaşlar bir araya gelip ilişkiye girdiklerinde birbirlerine pek çok haksızlık yapıyorlar. Ve bu durumlarda isteyerek ya da istemeyerek yapılmış pek çok eylem oluyor.

Ama bütün bu haksızlıkları adaletsizlik olarak görüp, adaletsizliğin isteyerek yapılmış ve istemeden yapılmış diye iki türlü olduğunu düşünmemeli - çünkü istemeden yapılan haksızlıklar sayı ve büyüklük açısından isteyerek yapılanlardan daha az değildir.

Kişinin yaptığı adaletsizlik ister büyük ister küçük olsun, yasa ona ders verecek ve bir daha böyle bir harekete hiçbir zaman isteyerek kalkışmamaya ya da çok az yapmaya zorlayacak, verdiği zararı da ödeyecektir. Bunu eylemle ya da sözle, haz ya da acı vererek, onurlandırarak ya da onursuz kılarak, para cezası koyarak ya da ödüllendirerek ya da herhangi bir şekilde adaletsizlikten nefret etmesini ya da adaletin özünü sevmesini ve nefret etmemesini sağlayacaktır: bu en yüksek yasanın işidir. Ama yasa koyucunun karşısına bu konuda iyileşmez biri çıkarsa, bunlara nasıl bir ceza ve yasa koyacak? Bu tür insanlar için yaşamanın daha iyi olmadığını, ölmekle başkaları için adaletsizlik örneği olarak ve kenti kötü insanlardan temizleyerek öteki insanlara iki açıdan yararlı olacaklarını anlamalı, bu insanlar hakkında suçlarının karşılığı olarak ölüm cezasını koymalı, başka türlü olmamalı.

Ruh hakkında birbirinize söylediğiniz ve başkalarından duyduğunuz kadarıyla ruhun yapısındaki bir duygu ya da öge öfkedir; yaradılıştan var olan, kavgacı ve başa çıkılmaz bir dürtüdür, akıl dışı bir güçle her şeyi altüst eder.

Ama haz için, öfke ile aynı şey olmadığını söylüyoruz, bunun tersi bir güçle egemenlik kurup, insanı zorla değil, aldatarak kendi istediğini yapmaya ittiğini ileri sürüyoruz. ... Üçüncü sırada, yanılığın nedeni olarak bilgisizlik gösterilirse yanlış olmaz; yasa koyucu da bunu ikiye ayırırsa daha iyi olur: biri küçük yanılığın nedeni saydığı "yalın" bilgisizlik; öteki de, "çifte" bilgisizlik; örneğin, insanın bilgisizliğinden ötürü bilmemekle kalmayıp, kesinlikle bilmediği konularda derin bilgi sahibi olduğu düşüncesiyle kendini bilge sanması, hele bir de bunun arkasında güç ve kuvvet oldu mu, işte yasa koyucu bunları ciddi ve kaba yanılığın nedeni olarak almalı, ama arkası güçlü değilse, bunlara çocukların ve yaşlı insanların kusurları olarak bakmalı ve bu insanlara büyük bir hoşgörülle dolu son derece yumuşak yasalar koymalıdır.

İster haksızlığa yol açsın ister açmasın, öfkenin, korkunun, hazzın, acının, kıskançlıkların ve tutkunun ruhtaki egemenliğine genelde *adaletsizlik* diyorum. Öte yandan, bir devletin ya da birtakım bireylerin en iyiyi hedefledikleri yerde, "en iyi" diye düşünülen şey eğer ruhlara egemen olup her insana çeki düzen veriyorsa, bir yerde zararlı olsa bile –çoğunluk da böyle bir zararın istenmeden yapılmış bir adaletsizlik olduğunu düşünmelidir- bu şekilde yapılan her hareketin ve insanda bu ilkeye boyun eğen ögenin "*adil*" olduğunu ve tüm insan yaşamı için en iyi şey olduğunu söylemeliyiz. Şu sıra terimler üzerinde eleştiri yapmamıza gerek yok, ama madem ki yanılığın üç türü olduğu ortaya çıktı, öncelikle bunları zihnimize iyice yerleştirmeliyiz.

Böylece, birinci tür öfke ve korku dediğimiz acıya ilişkin yanılığ olsun. İkincisi, haz ve tutkulara ilişkin olan; bunlardan ayrı olan üçüncüsü de "en iyi"ye ilişkin umutlarla doğru sanının bir yana bırakılması. Bu da ikili bölümler halinde üçe bölünürse, şimdi söylediğimiz gibi beş tür elde edilir: işte iki ana sınıf içinde bu beş türe birbirinden ayrı yasalar koymalıyız.

Biri zorla ve herkesin gözü önünde yapılmış eylemler, öteki karanlıkta, gizlice ve aldatarak yapılanlar, bir de her ikisinin karışımı olan eylemler: işte yasa, eğer uygun maddesi varsa, bu sonuncuya karşı son derece sert olmalıdır.

Tanrıları soyanlar, hainler ve kurulu devlet düzenini yıkmak için yasaları çiğneyenler hakkındaki yasalar tamamlandı. Bu suçlardan birini belki insan çıldırdığı için işler, ya da bir hastalığın,

fazla ileri yaşının ya da çocukluğunun etkisiyle bir deliden farklı olmadığı için; bu dava için seçilen yargıçlar bu durumlardan birini suçlunun ya da vekilinin ifadesiyle açık görürlerse ve böyle bir durumdayken yasalara karşı geldiğine hükmedilirse, yalnızca karşısındakine verdiği zararı ödemeli, ama öteki hükümlerden bağışık tutulmalı, meğer ki birini öldürüp elleri cinayetle kirlenmiş olmasın: bu durumda başka bir ülkeye ve yere gidip bir yıl boyunca yurdundan uzak yaşamalı, yasanın öngördüğü süreden önce geri dönerse ya da anayurdunun bir yerine ayak basarsa, yasa bekçileri tarafından iki yıl kamu cezaevinde tutulmalı, bundan sonra serbest bırakılmalıdır.

İlk olarak da şiddet kullanılarak, ama istemeden işlenmiş cinayetten söz edelim. ... Eğer biri kendi eliyle, ama istemeden başka birini öldürürse, ister kendi eliyle, ister kendi çıplak bedeniyle, ister bir alet, ister bir yiyecek ya da içecek vererek, sıcağa ya da soğuğa maruz bırakarak ya da soluğunu keserek, kendisi bizzat ya da başkalarını kullanarak öldürmüş olsun, bunların hepsi onun elinden çıkma kabul edilsin, verilecek ceza da şöyle olsun: eğer bir köleyi öldürürse, kendi kölesiymiş gibi düşünerek, ölenin efendisine verdiği zararı ödesin, ya da ölenin ederinin iki katı ceza ödesin. ... Eğer kendi kölesini öldürürse, yasaya uygun olarak arınıp cinayetten kurtulsun. Eğer biri istemeden özgür bir kişiyi öldürürse, köle öldüreninkiyle aynı arındırma işlemleriyle arındırılsın. ... Eğer bir yabancı istemeden kentte yerleşik bir yabancıyı öldürürse, isteyen aynı yasalar uyarınca ona dava açsın; öldüren göçmense, bir yıl sürgüne gitsin; tam anlamıyla yabancıysa, öldürdüğü ister yabancı, ister göçmen, ister kentli olsun, arındırıldıktan başka, ömrü boyunca bu yasaların geçerli olduğu ülkenin dışında yaşasın; yasaya aykırı olarak geri dönerse, yasa bekçileri onu ölümle cezalandırsın, varsa malı mülkü de kurbanın en yakın akrabasına verilsin. ... Biri kendi eliyle özgür bir kişiyi öldürürse ve bu eylem öfke anında yapılmışsa, bu olayı öncelikle iki açıdan ele almalıyız. Nitekim, önceden öldürmeyi tasarlamadan, birdenbire yerlerinden zıplayıp bir darbe indirerek ya da başka türlü bir hareket yaparak birini öldürenler, sonra da yaptıklarına pişman olanlar öfke ile hareket etmişlerdir; sözle hakarete ya da aşağılayıcı davranışlara uğrayıp kin güderek, daha sonra da öldürmeyi tasarlayarak birini öldürenler ve pişmanlık duymayanlar da öfkeyle hareket etmişlerdir. Anlaşılan iki cinayet türü ayırmak zorundayız, ikisi de hemen hemen öfke ile işlenmiştir, bunların "isteyerek" ve "istemeden" işlenmiş cinayetlerin arasında kaldığını söylemek son derece doğru olur. Bununla birlikte, her cinayet, bu ikisinden birine daha çok benzeyecektir: öfkelerini bileyip, hemen anında değil de düşüne taşına daha sonra öç alan, "isteyerek" işlenmiş cinayet türüne yakındır; ama öfkelerini içinde saklamadan ve önceden tasarlamadan birdenbire davranan, "istemeden" işlenmiş cinayet türüne yakındır, tam anlamıyla istemeden cinayet işlemiş denemese bile, ona benzemektedir. ... Yasaya da kasıtlı olarak ve öfkeyle adam öldürenlere daha ağır cezalar, kasıtsız olarak anında adam öldürenlere daha hafif cezalar koymalı.

Eğer biri kendi eliyle özgür bir kişiyi öldürürse ve bu eylem önceden düşünülmeden öfke ile yapılmışsa, sonuç olarak öfkelenmeden adam öldürüne verilecek cezaya çarptırılsın, ayrıca öfkelerini bastırmayı öğrenmesi için, zorunlu olarak iki yıl sürgüne gönderilsin. Öfkeyle, ama kasıtlı olarak adam öldüren, sonuçta yukarıdaki gibi cezalandırılarak, üç yıl gitsin. ... Her iki cinayet türünden geri dönen sürgün, öfkesine yenilip bir kez daha öfkeyle böyle bir suç işlerse, bir daha geri dönmemek üzere sürgüne gitsin, geri dönecek olursa, geri dönen yabancıyla aynı cezaya çarptırılsın. Kendi kölesini öldüren, kendini arındırsın; eğer öfke ile başkasının kölesini öldürürse, sahibine verdiği zararın iki katını ödesin. Ne türlü olursa olsun, adam öldürenlerden biri bu yasaya uymayıp, arındırılmamış haliyle çarşığı, yarışmaları ve öteki

kutsal yerleri kirletirse, isteyen, ölü'nün akrabalarından buna göz yumana ve öldürene dava açarak, para cezasıyla öteki giderlerin iki katını ödemeye zorlasın; yasaya göre, ödenen parayı davacı alacaktır. Eğer bir köle öfkeyle kendi efendisini öldürürse, ölenin akrabaları hiçbir şekilde kesinlikle yaşamasına izin vermeyip, ona istedikleri gibi davranacaklar ve arınmaları gerekmeyecektir; eğer bir köle öfke ile efendisi olmayan özgür bir kişiyi öldürürse, efendisi köleyi ölenin akrabalarına teslim ederek, onlar da zorunlu olarak katili kendi istedikleri şekilde öldüreceklerdir. Şu söyleyeceğim çok az görülmekle birlikte, hiç olmuyor değil: eğer baba ya da anne öfke ile oğlunu ya da kızını döverken ya da başka türlü şiddet kullanırken öldürürse, öteki durumlarda olduğu gibi arındırılsınlar ve sürgüne gitsinler, geri döndüklerinde karı koca birbirinden ayrılınsın, bir daha ortak çocukları olmasın, bir çocuktan ya da kardeşten yoksun bıraktıkları kişilerle aynı sofraya oturmasınlar ve dinsel törenlerde bir araya gelmesinler; bu kurallara uymayıp dine karşı saygısızlık edene isteyen dinsizlik davası açsın. Bir adam öfke ile nikahlı karısını ya da bir kadın kocasını öldürürse, aynı kurallar bunlar için de geçerli olsun, aynı arındırılma törenleriyle arındırılsınlar ve üç yıl sürgüne gitsinler. ... Bir adam kız ya da erkek kardeşini, ya da bir kadın kız ya da erkek kardeşini öldürürse, ana-baba ve çocuklarda olduğu gibi, aynı şekilde arındırılıp sürgüne gitsinler. ... Biri çılgınca bir öfke içinde ana-babasından birini öldürmeye kalkışacak kadar öfkesini dizginleyemeyecek hale gelirse ve eğer ölen kişi ölmeden önce kendi isteğiyle katili cinayetden aklarsa, "istemeden" işlenmiş cinayetlerde olduğu gibi, arındırılıp öteki koşulları da yerine getirerek arınmış olsun, ama eğer ölen kişi onu aklamazsa, böyle bir suç işleyen pek çok yasanın kapsamına girebilir: nitekim en ağır hakaret davaları, aynı şekilde dinsizlik davaları, kendisini dünyaya getireni canından ettiği için, tapınak soygunculuğu davaları kapsamına girebilir, öyle ki, bir insanın birçok kez ölmesi mümkün olsa, anasını ya da babasını öldüren kişinin bunu öfke ile yapmış olsa dahi, birçok kez ölmesi son derece doğru olurdu. Ana-babası tarafından öldürülecekken kendini korumak için dahi olsa bir ek bu kişiye yasa, onu gün ışığına çıkaran ana ya da babasını öldürme izni vermeyecek, tersine böyle bir şeyi yapmadan önce her şeye katlanması gerektiğini söyleyecektir. Yasada bu insanın hak ettiği ceza başka ne olabilir? O halde, öfke ile anasını ya da babasını öldürenin cezası ölüm olsun. Ayaklanma sırasında çatışma olurken ya da benzeri durumlarda, elini ilk kaldırandan korunmak için kardeş kardeşi öldürürse, düşmanını öldürmüş gibi arınmış olsun, aynı koşullarda yurttaş yurttaşı, yabancı da yabancıyı öldürürse, gene aynı kural uygulansın.

Şiddet yoluyla, istemeden ve öfke ile işlenen cinayetler hakkında söylediklerimiz yeterli olsun; şimdi de, haz, tutku ve kıskançlık duygularına yenilerek, bile isteye, kasıtlı olarak ve tam bir adaletsizlikle işlenen cinayetlerden söz edelim.

En büyük neden, arzunun vahşileştirdiği ruha egemen olan tutkudur: bunun en çok görüldüğü yer ise, birçok insanda en sık ve en güçlü bir şekilde bulunan hıstır; insanların yaradılışındaki bozukluktan ve yanlış eğitimden ötürü paranın doymak bilmez ve sınırsız kazanç aşkı yaratan gücüdür. ... Bütün kentlerde zenginlik hakkında gerçeği, söylemek, yani zenginliğin amacının beden, bedeninin amacının da ruh olduğunu söylemek, en iyisi ve en güzeldir; zenginliğin doğal olarak hizmet ettiği amaçları iyi olmakla birlikte, ruhun ve bedeninin erdeminden sonra üçüncü sırayı alabilir. Bu düşünce, mutlu olmak isteyen insanın zengin olmayı değil, adaletle ve ölçüyle zengin olmayı amaçlaması gerektiğini öğretecektir; o zaman kentlerde cinayetleri cinayetle arındırmak gerekmezdi. ... Öç almak isteyen bu durumlarda yapılan arındırmayı gözetmeli ve tanrının bu konuda koyduğu daha ne kadar kural varsa, hepsini yerine getirip duyuruda bulunarak suçluyu yasa uyarınca cezasını çekmek zorunda bırakmalıdır.

Efsane ya da söz, ya da buna ne ad vermek gerekiyorsa, eski rahiplerin ağzından açıkça anlatıyor: dökülen akraba kanını gözleyen ve öcünü alan Adalet, şimdi andığımız yasadan yararlanarak, böyle bir suç işleyenin, zorunlu olarak, yaptığı şeye aynen katlanmasını buyurmuştur; eğer biri babasını öldürmüştü, zaman içinde şiddete uğrayarak oğulları tarafından öldürülecektir; annesini öldürmüştü, cinsiyet değiştirip kadın olarak dünyaya gelmesi, sonra da kendi doğurduğu çocuklar tarafından bu dünyadan ayrılması zorunludur; kirlenmiş ortak kanı başka türlü temizlemenin yolu yoktur, suçlunun ruhu da cinayeti benzer cinayetle ödeyinceye ve tüm akrabaların öfkesini yatıştırıncaya kadar, lanetin temizlenmesine razı olmaz. ... Eğer biri bu insanlardan birini öldürmekle cinayetten suçlu bulunursa, yargıçların adamları ve yöneticiler onu öldürecekler, kent dışında belli bir üç yol ağzına çirilçiplak bırakacaklar, tüm devlet adına bütün yöneticiler yanlarında getirdikleri taş ölünün kafasına atarak kenti arındıracaklar, sonra da ülke sınırına götürüp yasa uyarınca gömmeden dışarı atacaktırlar.

Platon'a göre, söz (İlogos) akıl yoluyla kanıtlamaya çalışır; efsane (mythos) ile şiir dilini kullanarak inandırmaya, bir gerçeği duygularımıza kazandırmaya çalışır.

İnsan, kendisine en yakın ve en çok sevdiği söylenen varlığı öldürürse hangi cezaya çarptırılmalı? Kendini öldüren söz ediyorum. ... Her şeyden önce bu şekilde ölenlerin mezarları ayrı bir yerde olacak, yanına da başkası gömülmeyecektir; sonra devlet topraklarının on iki bölümünün sınırında, ıssız ve adı olmayan yerlerde törensiz gömülecekler, mezarlar mezar taşı ve ad yazılarak belirtilmeyecektir.

Şu durumlarda adam öldüren haklı olarak suçsuz sayılabilir: biri geceleyin eşya çalmak için evine giren hırsız yakalayıp öldürürse suçsuzdur; kendini korurken bir haydudu öldürürse suçsuzdur; biri özgür bir kadına ya da bir oğlana tecavüz ederse, tecavüz ettiği kişi ya da babası, kardeşleri ya da oğulları tarafından öldürülsün ve bu cinayet cezalandırılmasın. Bir koca nikahlı karısını saldırıya uğrarken bulur ve saldırganı öldürürse, yasaya göre suçsuzdur. Biri çirkin bir şey yapmayan babasını, annesini, çocuklarını, kardeşlerini ya da çocuklarının annesini ölümden kurtarıırken birini öldürürse, tamamıyla suçsuzdur.

Yasamayla, ilgilenen en beceriksiz biri bile, cinayetten sonra ikinci sırada yaralama ve yaralama sonucu sakat bırakma konularını ele alacaktır. Yaralama eylemleri de, cinayetlerde olduğu gibi, istemeden, öfke ile korku nedeniyle, isteyerek ve kasıtlı olarak yaralama diye ayrılmalı; bütün bunların başına da şöyle bir giriş koymak gerek: insanların kendileri için yasa koymaları ve bu yasaya göre yaşamaları zorunludur, yoksa en vahşi hayvanlardan hiçbir farkları kalmaz. Bunun da nedeni şudur: hiçbir insan bir devlet içinde yaşamak için insanlara yararlı olan şeyi anlamaya, anlasa bile her zaman en iyisini yapabilmeye ve bunu istemeye yaradılıştan yeterli değildir. Her şeyden önce gerçek anlamda devlet yönetme sanatının bireysel olanla değil, toplumsal olanla ilgilenmesi gerektiğini –çünkü devleti toplum çıkarları bir arada tutar, bireysel çıkar ise dağıtır- ve toplum çıkarları bireysel çıkardan daha iyi kollanırsa, her ikisini de toplumun da bireyin de bundan yarar sağlayacağını anlamak zordur. ... Eğer bir gün tanrısal bir talihle yaradılıştan yetenekli bir insan doğar da bunları kavrayabilirse, kendisini yönetecek hiçbir yasaya gereksinim duymayacaktır; çünkü hiçbir yasa ve hiçbir düzenleme bilgidan daha üstün değildir, aklın bir şeye bağlı ya da köle olması doğru değildir, akıl, yapısı gereği gerçekten özgürse, her şeyi yönetmelidir. Ama bugün hiçbir yerde kesinlikle böyle bir akıl yok. olsa olsa kırıntısı vardır. Bu

nedenle, ikincisini, yani yasa ile düzeni seçmek gerekiyor: bunlarda genel olana bakar ve onu görürler, her şeye tek tek bakmaları olanaksızdır.

Cezaların genel çerçevesini ve taslağını belirterek yargıçlara adaletin sınırlarını aşmamalarını sağlayacak örnekler vereceğiz. ... Bir çocuk ana-babasını ya da bir köle efendisini kasıtlı olarak yaralarsa, cezası ölümdür; gene aynı şekilde bir oğlan ya da kız çocuk, erkek ya da kız kardeşini yaralarsa ve kasıtlı olarak yaralamaktan suçlu bulunursa, cezası ölümdür. ... Böyle bir felakete düşmüş olan kişi çocuksuzsa, sürgünün ana ya da baba tarafından yeğen çocuklarına kadar kadın ve erkek akrabaları yasa bekçileri ve rahiplerle bir araya gelip, devletin 5040'ta biri olan bu eve mirasçı göstereceklerdir: çünkü 5040 evden hiçbirisi devletin kamu malı ya da kendi malı olduğu kadar, içinde oturana ya da tüm ailesine ait değildir: devletin de kendi evlerini elden geldiğince kutlu ve mutlu tutması gerekir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz bütün eylemler, şiddet eylemleriydi; her saldırganlık türü de şiddet eylemidir. ... Bir kentte gencin yaşlıya saldırdığını görmek çirkindir ve tanrılarda nefret uyandırır; buna karşılık bir yaşlı tarafından dövülen bir gencin serinkanlılıkla öfkesini tutması, böylece bu saygıyı kendi yaşlılığı için ayırması gerekir. O halde şöyle olsun: bizde herkes sözleri ve hareketleriyle kendinden büyüğüne saygı göstermeli: kadın ya da erkek, kendinden yirmi yaş büyüğüne karşı onları annesi ya da babası yerine koyarak saygılı olmalı ve doğum tanrılarının hatırı için, onu dünyaya getirebilecek yaşta olanlara hiçbir zaman el kaldırmamalıdır. ... Biri kendi yaşında bir kimseyi ya da kendinden büyük çocuksuz bir kimseyi döverse, dövüşenler ister yaşlı ister genç olsun, kendini doğal yoldan, yani silah kullanmadan çıplak elle korumalıdır; kırk yaşın üstünde biri, ister önce kendisi saldırarak ister kendini korumak için, dövüşmeye kalkışrsa, kaba, köle gibi adi ve bayağı olarak nitelenmeli, bu utanç verici cezaya uğramakla da hak ettiğini bulmalı. ... Biri kendinden yirmi yaş ya da daha büyük bir kimseyi döverse, öncelikle buna tanık olan, dövüşenlerle aynı yaşta ya da daha küçük değilse, onları ayırsın, yoksa aynı yasa uyarınca erdemsiz sayılacaktır; dayak yiyenle aynı yaşta ya da daha küçükse, saldırıya uğrayanı ağabeyi, babası ya da daha yaşlı bir yakını gibi korusun. ... Dövüşenlere tanık olup yasa uyarınca yardım etmeyen de para cezasına çarptırılınsın.

Öyle anlaşılıyor ki, yasaların bir kısmı insanların birbirleriyle ne şekilde ilişkiye girerek dostluk havası içinde yaşayacaklarını öğretme amacıyla dürüst insanlar için çıkarılıyor, bir kısmı da bu eğitimden kaçan, yaradılıştan sert ve hiç yumuşamayan insanların büsbütün kötülüğe gömülmemeleri için çıkarılıyor. ... Ne yukarıdaki tanrıların öfkesinden ne de yeraltında çekeceği söylenen cezalardan korkmadan babasına, annesine ya da bunların büyüklerine zorbalıkla ilişmeye kalkan insan için, hiç bilmediği şeyleri bildiği iddiasıyla herkesin dilindeki eski gelenekleri küçümseyerek yasalara karşı çıkan insan için en büyük caydırıcıya gerek vardır. En büyüğü ölüm olamaz, Hades'te bunların çekeceği söylenen acılar ölümden daha büyüktür.

Saldırı hareketlerinden sonra bütün şiddet eylemleri için şöyle bir düzenleme getirelim: hiç kimse başkasının malını almasın, götürmesin ve sahibinden izin almadıkça komşusunun bir eşyasını kullanmasın; çünkü buna bağlı olan ve sözünü ettiğimiz bütün kötülükler bundan çıkmıştır, çıkmaktadır ve çıkacaktır.

Yasalara uygun olarak tanrılara inanan hiç kimse hiçbir zaman isteyerek ne dinsizce bir hareket yapmalı ne de yasaya aykırı bir söz söylemeli; ancak şu üç nedenden biri yüzünden bunu yapabilir: ya dediğim gibi, tanrılara inanmıyordur, ya ikinci olarak var olduklarını ama insanlarla ilgilenmediklerini düşünüyordur, ya da üçüncü olarak kurban ve dualarla kandırılıp kolayca yatıştırılabildiklerine inanıyordu.

Birtakım kişiler var olmuş, var olan ve ileride var olacak her şeyin ya doğaya ya sanata ya da rastlantıya bağlı olduğunu söylüyorlar. Onların dediğine göre en büyük ve en güzel şeyleri doğayla rastlantı yaratmıştır, küçük şeyleri de sanat; sanat ilk büyük eserlerin oluşum ilkelerini doğadan alarak, hepimizin "sanat eseri" dediği bütün küçük şeylere biçim vermiş ve ortaya koymuştur.

Onlara göre, ateş, su, toprak ve hava, bunların hepsi doğa ile rastlantının ürünüdür sanatla hiçbir ilgileri yoktur; bunlardan sonraki cisimler de yer, güneş, ay ve yıldızlar, tamamıyla cansız olan bu öğelerden oluşmuştur; her biri kendi içindeki güçle, sıcakla soğğun, yaşla kurunun katıyla yumuşağın ve karışit unsurların rastlantı sonucu birbirine karışmasıyla zorunlu olarak ortaya çıkan ne varsa hepsinin uyum içinde birleştiği şekilde, rasgele hareket ederek bu şekilde ve bu nedenle tüm gökyüzünü, bütün gök cisimlerini, bütün hayvanları ve bitkileri oluşturmuştur; bütün mevsimler de bir akıl, bir tanrı ya da bir sanat sayesinde değil, dediğimiz gibi doğa sayesinde ve rastlantı sonucu bundan oluşmuştur. ... Sanatlar arasında hekimlik, çerçilik ve beden eğitimi gibi ciddi bir şey yaratanlar ise, içlerindeki gücü doğayla birleştirenlerdir.

Bunlar, her şeyden önce tanrıların doğanın değil, sanatın ve birtakım yasaların ürünü olduğunu söylüyorlar. ... Bu yasaları da insanların üzerinde anlaştıkları şekilde her yerde başka başka çıkardıklarını söylüyorlar; özellikle de doğaya göre güzel başka şeydir, yasaya göre güzel başka şeydir, adalet ise kesinlikle doğal değildir, tersine insanlar bir ömür boyu durmadan bunun üzerinde tartışır ve değiştirirler; değişiklik, doğaya göre değil, sanat ve yasaya göre ortaya çıktığı halde, yapıldığı anda geçerli olur. İşte bunlar, ...düzyazı ve şiir eserlerinde bir şeyin zorla kabul ettirilmesini en büyük adalet diye tanımlayan, gençlerin bilge gözüyle baktığı insanların düşünceleri. Gençler arasında, yasanın inanmak gerekir diye ortaya sürdüğü tanrılar yokmuş gibi, dinsizliğin kol gezmesi buradan kaynaklanıyor; insanları, yasaya uygun olarak başkalarına hizmet ederek yaşamak anlamında değil, aslında başkalarına egemen olarak yaşamak anlamında, doğa gereği doğru dedikleri yaşam biçimine sürükleyenlerin çıkardıkları ayaklanmalar hep bu yüzden.

Ruhları dinsizliğe yönelten öğretiler her şeyin ilk oluş ve yok oluş nedeninin ilk önce değil sonra oluştuğunu göstermişler, sonra olanı başa almışlardır; bu nedenle de tanrıların gerçek varlığı hakkında yanılgıya düşmüşlerdir.

Ruh maddeden önce olduğuna göre, karakterler, töreler, istenç, muhakeme, doğru sanı, dikkat ve anılar da, maddelerin uzunluğundan, genişliğinden, yüksekliğinden ve gücünden öncedir.

Bundan sonra da şu konuda uzlaşmak zorunlu değil mi? Ruh her şeyin nedeni olarak koyacaksak, iyinin ve kötünün, güzelin ve çirkinin; adaletin ve adaletsizliğin ve bütün

karşıtların da nedeni değil midir? Ruh hareket eden her şeyin içinde bulunduğuna ve onu yönettiğine göre, gökyüzünü de yönettiğini söylemek zorunlu değil mi?

Bir tek ruh mu, birden fazla ruh mu? İki den az olduğunu düşünmeyelim: biri iyilik yapan, öteki de bunun tersini yapacak güçte olan. Ruh gökyüzündeki, yeryüzündeki ve denizdeki her şeyi kendi hareketiyle güder, bu hareketlerin adı istemek, araştırmak, dikkat etmek, karar vermek, doğru ve yanlış düşünmektir; sevinmek ve üzölmek, cesur olmak ve korkmak, nefret etmek ve sevmektir; işte bu türden olan ya da maddeye özgü ikincil hareketleri de kapsayan ilk hareketler bütün maddeleri büyümeye ve küçölmeye, birleşmeye ve ayrılmaya ve bunları izleyen sonuçlara götürür; maddenin sıcak ve soğuk, ağır ve hafif, katı ve yumuşak, ak ve kara, acı ve tatlı olmasına neden olur; ruh bütün bu araçları kullanarak ve tanrısal akılla işbirliği içinde aslında kendisi de tanrı olduğu için her şeyi doğru ve mutlu kılar, ama akılsızlıkla birleşirse, her şey bunun tersi olur.

Eğer gökyüzünün ve içindeki tüm nesnelere bütün yolu ve dönüşleri aklın hareketine, dönüşüne ve muhakemesine benzer bir yapıda ise ve onunla aynı özden bir hareketle ilerliyorsa, tüm evrenle en üstün ruhun ilgilendiğini ve onu böyle bir yolda ilerlettiğini açıkça söylemek zorundayız.

Hepimizi aydınlatan güneşi ruh ister arabaya oturmuş gibi götürsün, ister dışarıdan itsin, ister şu ya da bu şekilde hareket ettirsin, her insanın güneşi tanrı olarak görmesi gerekir.

Bütün yıldızlar, ay, yıllar, aylar ve bütün mevsimler hakkında bu aynı sözü yinelenmekten başka ne yapabiliriz? Her türlü erdemle donatılmış bir ruh ya da ruhlara bütün bunların nedeni olarak gösterildiğine göre, ister canlı olarak kütlelerin içinde bulunup tüm gökyüzünü düzenlesinler, ister başka türlü olsun, bunların tanrı olduklarını söyleyeceğiz, değil mi? Bunları kabul edip her şeyin tanrıyla dolu olduğunu yadsıyanı hoş görecek biri var mıdır?

Buraya kadar hala tanrılara inanmayan varsa, ona koşullarımızı bildirip çekip gidelim. Ya bize ruhu her türlü oluşumun ana ilkesi olarak koyarken yanıldığımızı ve bunun sonucunda söylediğimiz öteki şeylerin yanlış olduğunu gösterecek ya da bize boyun eğerek ve ömrünün geri kalanında tanrılara inanarak yaşayacak.

Şimdi bakalım, tanrılara inanmayanlara tanrıların var olduğunu yeterince kanıtladık mı, yoksa yetersiz mi kaldık? Şimdi de tanrıların varlığına inanan, ama insan işleriyle ilgilenmediklerini düşünen kişiye seslenmeliyiz. "Tanrılara inanıyorsun, azizim, çünkü belki de tanrılarla olan akrabalığın, içinde doğal olarak var olan şeyi onurlandırmanı ve inanmanı sağlıyor. Seni dinsizliğe iten ise, kötü ve adaletsiz insanların kişisel yaşamlarında ve toplum içinde elde ettikleri talih; aslında bu hiç de mutlu bir talih değil, ama çoğunluğun gözünde uygun olmayan biçimde mutlu sayılıyor, şiirlerde ve çeşitli eserlerde yanlış yere övölüyor. Ya da belki bu insanların ileri yaşa kadar gelip ömürlerini tamamladıklarını, arkalarında büyük onurlara sahip torunlar bıraktıklarını gördüğün için sarılıyorsun, bunca korkunç dinsizlikten bazılarıyla karşılaştığın için, insanların sıfırdan başlayıp bu sayede tiranlığa ve en büyük güce ulaştıklarını başkalarından duyduğun ya da kendi gözleriyle gördüğün için böyle oluyor. O zaman da açık ki akrabalığın nedeniyle bu gibi olayların sorumlusu olarak tanrıları suçlamak istemediğin için, bütün bunlar yüzünden kafan karışıp tanrılara da kızamayınca, bu duruma düşmüş

oluyorsun: tanrıların varlığına inanıyor, ama insan işlerini küçümsediklerini ve hiç aldırmadıklarını düşünüyorsun.

İnsanlar arasında tembellik korkaklığın ürünüdür, uyuşukluk da tembellikle gevşekliğin. Tanrılardan hiçbiri uyuşukluk ve gevşeklik yüzünden savsamaz; çünkü onlarda korkaklık payı yok. Demek ki şu kalıyor: bütün içinde birkaç küçük şeyi savsıyorlarsa, ya bu gibi şeylerle hiç ilgilenmemek gerektiğini bildikleri için böyle yapıyorlar, ya da bilgisizlik dışında başka hangi neden olabilir?

Tanrıya ölümlü sanatçılardan daha az değer biçmeyelim: sanatçılar kendi alanlarında ne kadar usta iseler, bir tek sanatla büyük ve küçük işleri o kadar dikkatli ve mükemmel yaparlar. Olaylarla ilgilenmek isteyen ve buna gücü yeten en bilge tanrının da, küçük oldukları için ilgilenmesi daha kolay olan ayrıntılarla hiçbir şekilde ilgilenmediğini, tersine tıpkı yorulmamak için gevşek davranan tembel ya da korkak biri gibi, yalnızca büyük işlerle ilgilendiğini düşünmemeliyiz.

Kralımız bütün eylemlerin ruhla dolu olduğunu, içlerinde her türlü erdemle kötülüğün bulunduğunu, ruhla beden bir kez yaratıldıktan sonra artık yok olmadığını ama yasaya göre tanrılardaki gibi sonsuz da olmadığını gördüğü için -çünkü ikisinden biri bozulsa, canlılar hiçbir zaman oluşamazlardı- ruhtaki iyiliğin yapısı gereği her zaman için yararlı olduğunu, kötülüğün de zarar verdiğini düşünmüştür; işte bütün bunları görüp her bir parça için evrende bir yer tasarlamıştır: erdemın en kolay ve en üstün bir şekilde zafer kazanmasını, erdemsizliğin ise yenik düşmesini sağlayacak bir yer. ... Herhangi bir niteliğin oluşum nedenlerini de her birimizin iradesine bırakmıştır. Nitekim kişi ruhça nasıl biri olmak istiyorsa, hepimiz, hemen her zaman çoğunlukla öyle biri oluruz.

Kötü olursan kötü ruhların yanına gitmek, iyi olursan iyi ruhların yanına, gitmek yaşarken de başına gelecek bütün ölümlerde de benzer yaradılışlı insanlar arasında yapıla gelen şeylere katlanmak ve yapmak. Ne sen ne de başka bir talihsiz bu yargıdan kaçmış olmakla övünecektir. ... Bu yargı hiçbir zaman peşini bırakmayacak, küçücük bir zerre haline gelip yeraltının derinliklerine dalsan da gökyüzüne yükselip uçsan da, ister burada kal ister Hades'te dolaş ister daha uzak bir yerlere git, bunların karşılığında cezayı çekeceksin. Bu aynı sözü sana insanların dinsizce ya da benzeri işler yaparak yükseldiklerini gördüğün için sefaletten mutluluğa ulaştıklarını sandığın kişiler için de söylemek gerek; sanki aynada yansır gibi onların hareketlerini de tanrıların ilgisizliğini gördüğüne inanıyorsun, oysa tanrıların evrene ne gibi bir katkıları olduğunu bilmiyorsun. ... Tanrıların adaletsiz kişilerden armağanlar alarak kandırılabildiklerini kimse kabul etmemeli.

Biri sözleriyle ya da hareketleriyle bir dinsizlik suçu işlerse, tanık olan kişi onu yöneticilere bildirerek yardımcı olsun. ... Biri suçlu bulunursa mahkeme her birinin her dinsiz hareketini ayrı ayrı cezalandırsın. Hepsine hapis cezası uygulanacaktır. Devlette üç cezaevi olacak: biri çarşı yakınlarında suçluların çoğunluğu için onların can güvenliğini sağlayacak kamu cezaevi; öteki Gece Konseyinin toplantı yeri yakınlarında "İslahevi" diye adlandırılan cezaevi; üçüncüsü de kırsal alanın ortasında doğanın son derece vahşi olduğu bir yerdeki ceza evi: adı da "ceza" kavramını dile getiren bir sözcük olmalı. Yukarıda açıkladığımız gibi dinsizliğin üç nedeni olduğuna göre ve bunların her biri de ikiye ayrıldığına göre tanrıyla ilgili konularda suç işleyenleri altı bölüme ayırmak gerekiyor: bunlara verilecek cezalar da ayrı ve eşit ağırlıkla

olmamalı. Tanrıların varlığına kesinlikle inanmayan birinin yaradılıştan dürüst bir karakteri olabilir, kötülerden nefret ediyordur, adaletsizlikten hoşlanmadığı için böyle işler yapmaya kalkışmadığı gibi adaletsiz insanlardan kaçıyor, dürüst insanları seviyor olabilir. Buna karşılık hiçbir yerde tanrı bulunmadığını düşünmenin ötesinde, haz ve acıya karşı zayıf olan kimi kişilerde güçlü bir bellek ve çabuk kavrama yetisi vardır; bunların her ikisinin de ortak özelliği tanrılara inanmamalarıdır. Ama başka insanlara zararlı olma açısından birinin daha büyük kötülüğü dokunur, ötekinin daha az. Biri tanrılar, kurbanlar ve yeminler hakkında ileri geri konuşur da ceza görmezse, başkalarını alaya almak suretiyle onları da kendine benzetir; öteki ise onunla aynı düşünceleri paylaşmakla birlikte, doğal yetenek denen özellikleri olduğu için, kafası hile ve kurnazlıkla doludur; bu gibilerden çok sayıda falcı, çeşit çeşit büyü yapan kimseler, kimi zaman da tiranlar, demagoglar, komutanlar, özel ayin düzenleyicileri ve sofistçe denen düzenler çıkar. Bunların pek çok türü olabilir, ama yasaya geçirmeye değer tür iki tanedir: kendilerini gizleyerek suç işleyenler ölümü hak ederler, hem de öyle bir iki kez değil; ötekiler ise uyarılmalı, hapisle cezalandırılmalıdırlar. Tanrıların varlığına inanıp ilgisiz olduklarını düşünenler de aynı şekilde ikiye ayrılmalı, kandırılabildiklerini düşünenler de ayrıca gene ikiye ayrılacaktır. Bunlar bu şekilde düzenlendikten sonra, kötü bir yaradılışları ve karakterleri olmadığı halde aptallıkları yüzünden böyle olanları yargıç yasa uyarınca beş yıldan az olmamak üzere ıslahevine koyacaktır; bu süre içinde Gece Konseyi üyeleri dışında hiçbir yurttaş onlarla ilişki kurmayacak, Konsey üyeleri de öğüt vermek ve ruhsal kurtuluşlarını sağlamak üzere onlarla görüşeceklerdir. Hapis süresi bittikten sonra aklını başına toplamış görünürse, akli başında insanların arasına dönecek, akıllanmamışsa ve böyle bir davada bir daha suçlu bulunursa, ölümle cezalandırılacaktır. Tanrılara inanmamaktan, ilgisiz olduklarını ya da kandırılabildiklerini düşünmekten öte, bir de insanlıktan çıkanlar vardır ki, bunlar insanları küçümseyerek, ölümlerinin ruhunu çağırdıklarını ileri sürerek, kurban, dua ve büyülerle kandırarak tanrıları ikna edeceklerini vaat ederek yaşayanlardan birçoğunun akımı çelerler, para kazanma hırsıyla kişileri, evleri ve kentleri temelinden yıkmaya yeltenirler.

Bütün bunlar için bir tek yasa koymak gerek: yasaya aykırı olarak tanrılarla ilgilenmeyi yasaklayarak bunlardan birçoğunun tanrılara karşı söz ve eylemle daha az suç işlemesini, özellikle de daha az aptallık yapmasını sağlayabilir. Bunların hepsi için bir tek şu yasa koyalım: hiç kimsenin evinde bir tapınma yeri olmasın; biri aklından kurban kesmeyi geçirdiği zaman, bunun için kamu tapınaklarına gitsin, kurbanlarını bunları kutsamakla yükümlü rahip ve rahibelere teslim etsin. Onunla birlikte dua etmek isteyen olursa birlikte dua etsinler. Bütün bunların nedeni şu: tanrıları ve tapınakları kurmak kolay değil; bu işi gereğince yapmak büyük bir düşünce gerektirir; özellikle bütün kadınlarda, her türlü hastalarda, tehlike ve herhangi bir çaresizlik içinde olanlarda ya da tam tersine rahata kavuşanlarda ellerine geçeni adamak, kurbanlar sunmak, tanrılara, daimonlara ve tanrı çocuklarına tapınak kurmayı vaat etmek olağandır, hayal ve düşlerden korkuyla uyanıp aynı şekilde böyle birçok görüntüyü hatırladıkları zaman her biri için bir çare olarak açık alanlara ya da karşlarına neresi çıkarsa sunak ve tapınaklar dikerek bütün evleri, köyleri doldururlar. İşte bu nedenle şimdi sözünü ettiğimiz yasaya göre davranmak gerekiyor.

Bundan sonra uygun sırası içinde ele alınacak konu, insanlar arasındaki karşılıklı anlaşmalar. Şöyle bir şey, basit bir kural olarak konabilir: *"Hiç kimse benden izin almadıkça, elden geldiğince benim malıma dokunamaz, en küçük parçasını dahi yerinden kımlıdatamaz; aklım başımda ise, ben de başkalarının malına karşı aynı şekilde davranmalıyım."*

Azatlılar da, eğer eski efendilerine hizmet etmezler ya da hizmette kusur ederlerse, yakalansınlar. Hizmetleri şu şekilde olacaktır: ayda üç kez eski efendisinin evine gitmek, yapabileceği doğru bir iş varsa yapmak ve evlilikle ilgili olarak eski efendisinin onayladığı gibi davranmak. Azatlının eski efendisinden daha zengin olması yasaktır: malının fazlası eski efendisinin olacaktır. Azatlı, yirmi yıldan fazla devlette kalamaz; öteki yabancılar gibi yöneticilerden ve eski efendisinden gerekli izni almadıkça malını toplayıp devletten ayrılmalıdır. ... Yöneticilerden oturma süresinin uzatılmasını da isteyemeyecektir. ... Malını en az elli *drakhmeden* satan kişinin kentte on gün kalması zorunludur; bu konularda durmadan şikayet geldiği ve yasaya uygun olarak satılan malın iadesi söz konusu olduğu için, malı satın alan da satıcının evini bilmelidir. ... Eğer biri; veremli, böbrek taşı olan, idrar zorluğu çeken, kutsal denen hastalığı olan ya da çoğunluğun anlamadığı, ağır ve tedavisi zor başka bir zihinsel ya da bedensel hastalığı olan bir köle satarsa ve satan bir hekim ya da beden eğiticisi ise, gerçeği satıştan önce açıklamış olsa bile mal satıcısına iade edilmez. Eğer meslekten bir adam özel bir kişiye böyle bir köle satarsa, sara hastalığı dışında satın alan altı ay içinde malı iade edebilir; köle saralı ise, iade süresi bir yıla kadar uzatılabilir.

Erdemliler erdemsizlerden, genel olarak yaşlılar gençlerden, dolayısıyla ana-babalar çocuklarından, erkekler kadınlardan ve çocuklardan, yönetenler de yönettikleri kimselerden daha üstündür. Herkesin bütün bu kişilere toplumda buldukları yere göre, özellikle de devlet yaşamındaki yerlerine göre saygı göstermesi gerekir. ... Pazarda herhangi bir şey satan sattığı mal için iki fiyat söyleyemez, bir tek fiyat söylemelidir; eğer bu fiyattan alıcı bulamazsa malını kaldırıp götürecektir; o gün içinde fiyatı değiştiremez; sattığı malı övmesi ve yemin etmesi de yasaktır. Biri ... bunlara uymayacak olursa, otuz yaşından küçük olmamak üzere buna tanık olan bir yurttaş yemin eden satıcıyı cezalandırarak dövebilir ve kendisi bunun için cezalandırılmaz; ama bu yasaya aldırılmaz ve uymazsa, yasalara ihanet etmiş olmakla kınanacaktır.

Şu eski deyiş. "*iki düşmanla çarpışmak zordur*" deyişi, hasatlıklarda ve daha pek çok örnekte olduğu gibi doğru: özellikle de şimdi bu konuda iki düşmana karşı yoksulluğa ve zenginliğe karşı savaş var: biri insanların ruhunu gevşetip bozar, öteki de sıkıntı içine sokarak utanmazlığa iter. Aklını kullanan bir devlette bu hastalığın çaresi ile olabilir? İlkin, perakendeci tüccar sınıfını olabildiğince dar sınırlar içinde tutmak; sonra bu işi ahlakları bozulursa devlete büyük bir zarar vermeyecek olan insanlara bırakmak; üçüncü olarak da bu işe girişenlerin alabildiğine utanmazlıkla dolu bir ahlakları olmasın ve aşağılık bir ruha dönüşmesinler diye çareler bulmak. ... Magnesia kentinde 5040 pay sahibinden hiç kimse bilerek ya da bilmeden perakendeci ya da toptancı olmasın; annesinin, babasının, daha eski atalarının ve kendinden büyük bütün özgür kişilerin dışında, kendisiyle eşit olmayan hiçbir özel kişiye de herhangi bir hizmet vermesin. ... Perakende ticaret yapacak olan ya göçmen ya da yabancı olmalıdır.

Biri, bir anlaşma yapar ve yerine getirmese -yasaların ya da herhangi bir kararın yasakladığı şeyler ya da adaletsiz bir baskı altında kabul ettiği şeyler dışında ayrıca beklenmedik bir olay karşısında kendi elinde olmadan engellenmemişse- ve eğer taraflar daha önce hakem ya da komşular önünde uzlaşmamışlarsa, yapılan anlaşmaların yerine getirilmemesi ile ilgili davalar kabile mahkemesinde görüşülecektir. ... El sanatçılarından biri, geçimini sağlayan tanrıya hiç saygı duymadan ve aklını kullanmadan, yakını diye tanrının buna göz yumacağını düşünerek kendi kusuruyla belirlenen süre içinde işi tamamlamazsa öncelikle tanrıya karşı cezasını

ödeyecektir, ikinci olarak da bununla ilgili yasamızı koyalım: ona bu işi vereni kandırdığı için, işin ederini ona ödesin ve yeniden belirlenen süre içinde işi bedelsiz olarak tamamlasın.

Kendi malıyla ilgili bir vasiyet hazırlayan kişi, çocukları varsa, öncelikle oğulları arasında istediğini mirasçı göstermeli. ... Oğulları arasında evi olan varsa, ona mal veremez, aynı şekilde ileride kocası olacak bir erkekle nişanlıysa kızına da veremez. ama nişanlı değilse verebilir. ... Adam vasiyet yapamadan ölür ya da vasiyetinde koruyucuları belirtmezse, ana ve baba tarafından en yakın ikişer akraba ölünün bir arkadaşıyla birlikte koruyucu olacak, yasa bekçileri de bu kişileri korunmaya muhtaç yetime koruyucu tayin edeceklerdir.

Birinin ardında yalnızca kız çocukları kalırsa, her bir kuşakta erkekler kadınlardan öncelikli olmak üzere, sıralama erkek kardeşler ve kardeş çocukları üzerinden giderek yakınlık derecesine göre ilerlesin. Erkekleri çıplak, kızları da göbeğine kadar soyunuk görerek bunların evliliğe uygun olup olmadığına yargıç karar verecektir.

Eğer yetimin akrabalarından biri ya da herhangi bir yurttaş, koruyucunun bir ihmali ya da suiistimalini görürse, onu aynı mahkemeye çıkarınsın; koruyucu suçlu bulunursa verdiği zararın dört katını ödesin, bunun yarısı çocuğun, öteki yarısı da davayı kazananın olsun.

Başka bir devlet düzeninde reddedilmiş bir çocuğun devletten kovulması zorunlu değildir, ama bu yasaların geçerliği olacağı bu devlette reddedilen çocuk zorunlu olarak başka bir ülkeye göç edecektir -çünkü 5040 ocağa bir ocak daha eklenmesi olanaksız- bu nedenle böyle bir durumla karşılaşacak olan kişinin bir tek babasının kararıyla değil, tüm aile tarafından reddedilmesi gerekmektedir. ... Eğer baba inandırıcı olur ve tüm akrabaların yarısından fazla oyunu alırsa -kendisi, karısı, söz konusu çocuk ve erişkin çağa gelmemiş öteki kadın ve erkek akrabalar oylamaya katılmayacaklardır- ancak bu şekilde baba oğlunu reddedebilir, başka türlü reddedemez.

Eğer bir kadın arkasında kız ve erkek çocuklar bırakarak ölürse, bu konuda çıkarılan yasa kocaya ve üvey anne getirmeden çocuklarını yetiştirmesini salık verecek, ama zorlamayacaktır; ama anada çocuk yoksa, evine ve devletine yeter sayıda çocuk yapmak için zorunlu olarak evlenecektir. Eğer bir koca arkasında yeteri kadar çocuk bırakarak ölürse çocukların annesi onları yetiştirmelidir; ama eğer evlenmeden sağlıklı yaşamayacak kadar genç olduğuna karar verilirse, akrabaları evliliği denetlemekle görevli kadınlara danışıp bu durumda her iki tarafa da uygun olanı yapmalıdırlar; eğer çocukları yoksa, verilecek karar çocuk sahibi olmaya da uygun olmalıdır; yasaya göre yeterli çocuk sayısı, bir kız ve bir erkek çocuk olarak saptanmalı. Dünyaya gelen bir çocuğun ana-babası hakkında herhangi bir sorun yoksa, ama bunlardan hangisiyle kalacağına karar vermek gerekiyorsa, şöyle olacak: bir köle kadının bir köleden ya da özgür bir erkekten ya da bir azatlıdan doğma çocuğu, köle kadının kendisine aittir; eğer özgür bir kadın bir köleyle ilişki kurarsa, doğan çocuk kölenin efendisine ait olacaktır; eğer özgür bir erkek kendine ait köle kadınla ya da özgür bir kadın kendi kölesinden çocuk sahibi olursa ve durum apaçık ortadaysa, kadın görevliler özgür kadının çocuğunu babasıyla birlikte başka bir ülkeye göndereceklerdir; yasa bekçileri de aynı şekilde özgür erkeğin çocuğunu annesiyle birlikte göndereceklerdir.

Bazı tanrıları açık seçik gördüğümüz için onurlandırırız, bazılarının da heykellerini dikerek imgelerini onurlandırırız ve cansız oldukları halde bunları onurlandırdığımız için, canlı tanrıların

iyi niyetini ve lütfunu kazandığımızı düşünürüz. Yaşlılıktan eli ayağı tutmaz halde çok değerli varlıklar olarak evinde anası, babası ya da bunların anasıyla babası bulunan hiç kimse, evinde böyle bir aile tapınağı varken, eğer gerçekten hakkıyla buna saygı gösteriyorsa, bundan daha değerli bir heykele sahip olacağını düşünmesin.

Tanrıların gözünde yaşlılığın yere çaldığı babamızdan, büyükbabamızdan ve aynı durumdaki annemizden daha değerli başka hiçbir heykelimiz olamaz; insan bu kişileri onurlandırdığı zaman, tanrı bundan hoşlanır; yoksa başka türlü onları dinlemez. ... Nitekim atalarımızın tapınağı bizim için cansız olanlarınkinden çok daha üstündür: bu babasına, büyükbabasına ve bütün büyüklerine saygılı davranan tanrının lütfunu kazanmak için bütün heykeller içinde en etkilisine sahip demektir. ... Erdemli insanlar için doğal ömrün son sınırına kadar yaşayan yaşlı atalar eşsiz bir hazinedir.

Zehir kullanarak birine ya da yakınlarına öldürücü bir zarar vermeyip sürüsüne ya da arılarına, öldürücü olsun olmasın, herhangi bir zarar veren, eğer bir hekimse ve zehirleme davasında suçlu bulunursa, ölümlü cezalandırılsın; eğer uzman olmayan biriyse, hangi cezaya çarptırılacağına ya da ne kadar para cezası ödeyeceğine mahkeme karar versin. Bağlama büyüleri, tılsım, sihir, ya da buna benzer iksirlerle birine zarar veren, bir bilici ya da falcı ise, ölmeli; zehirlemeden suçlu bulunan kişi bilicilikle ilgili değilse, az önceki yasa maddesi uygulanmalı.

Bir kadın ya da erkek köle başkasının herhangi bir malına zarar verirse, zarar görenin tecrübesizlik ya da dikkatsiz kullanım yüzünden bunda payı yoksa, zararı dokunan, köle sahibi ya zararı tam olarak karşılansın ya da zarar görene köleyi teslim etsin.

Eğer biri kendi isteğiyle tanıklık yapmak istemezse, tanıklığa gerek duyan kişi ona çağrıda bulunmalı; çağrıyı alan da mahkemeye gelmeli; bir şey biliyor ve tanıklık yapmak istiyorsa tanık olarak dinlenmeli, eğer bir şey bilmediğini ileri sürüyorsa, üç tanrıya, Zeus'a, Apollon'a ve Themis'e bir şey bilmediğine dair yemin ettikten sonra mahkemeden gitmeli. ... Özgür bir kadın kırk yaşından küçük olmamak koşuluyla tanıklık yapabilir ve savunmaya katılabilir; eğer kocası yoksa dava da açabilir; ama kocası yaşıyorsa yalnızca tanıklık yapabilir. Erkek ve kadın kölelerle çocuklar ancak cinayet davalarında tanıklık yapabilirler ve savunmaya katılabilirler.

Biri yargıçların ruhundaki adaletin gücünü adaletsizliğe yönlendirmeye kalkar, gereksiz yere dava üstüne dava açar ya da savunmaya katılırsa, isteyen onu usulsüz dava açma ve savunma yapma suçuyla mahkemeye versin: seçkin yargıçlar mahkemesinde davasına bakılsın ve suçlu bulunursa, mahkeme para kazanma hırsıyla mı yoksa zafer kazanma hırsıyla mı böyle davrandığını araştırsın: eğer zafer kazanma hırsıyla böyle davranmışsa, mahkeme onun ne kadar süreyle dava açmaktan ve başkasını savunmaktan yasaklanacağını kararlaştırsın; eğer para kazanma yüzündense ve suçlu bir yabancıysa, ülkeden çıkıp gitsin, bir daha da geri dönmesin, yoksa ölümlü cezalandırılacaktır; eğer bir yurttaşsa, her şeyden çok değer verdiği para kazanma hırsı nedeniyle öldürülsün. Zafer kazanma hırsıyla böyle davranmaktan iki kez suçlu bulunan da öldürülsün.

Para çalmak özgür insana yakışmayan bir davranıştır, soygunculuk ise son derece utanç vericidir. ... Büyük olsun küçük olsun devlet malı çalanlardan ikisi de aynı cezaya çarptırılmalı.

Çünkü küçük bir şey çalan, aynı açgözlülükle çalmıştır, küçük olan yalnızca becerisidir; kendisine ait olmadığı halde büyük bir şeyi alıp götürün ise, tam anlamıyla adaletsizdir. ... Eğitim aldıktan sonra, kendi yurdunu soyan ya da gasp eden bir yurttaş, ister suçüstü ister olaydan sonra yakalansın, artık düzelemez düşüncesiyle ölüm cezasına çarptırılınsın.

Askeri seferler konusunda birçok uygun öğüt ve yasa var; önemlisi de, kadın olsun erkek olsun, hiç kimsenin, hiçbir zaman başsız kalmaması: hiç kimsenin ruhu ciddi bir işle uğraşırken de oyun oynarken de kendi başına ve denetimsiz davranmaya alışmamalı; tersine savaşta da barışta da yöneticiye bakarak ve onu izleyerek yaşamalı, en küçük konularda bile onun tarafından yönetilmelidir. ... Bütün korolar savaştaki yiğitliği göz önünde bulundurarak dans etmeli, aynı amaçla çevikliği ve ustalığı sergilemeli, açlık ve susuzluğa, soğuk ve ısıya, sert döşeğe karşı direnmeyi canlandırmalıdır. En önemlisi de, yapay örtülerle sarıp sarmalayıp başın ve ayakların gücünü kırmamalı, başta ve ayaklarda doğal korunmanın kendiliğinden oluşmasını engellememeli. Çünkü bedendeki bu uç üyeler korunduğu zaman tüm beden, gücünün doruğuna çıkar, ters durumda tersi olur; -ayaklar tüm bedeninin hizmetindedir, baş ise buyurgan konumdadır, çünkü doğa tüm egemen duyumları buraya yerleştirmiştir.

Derler ki Adalet Utanç'ın kızıymış (pek de güzel söylemişler? Utanç ve adalet yalana karşı doğal olarak hınçlıymışlar; böylece, başka durumlarda adalete karşı suç işlememeye dikkat etmeli, ama özellikle savaşta silahlarını atma konusunda zorunluluk karşısında silahlarını atmaya yanlış değerlendirip, bu davranışı utanç verici diye kınayarak insana hak etmediği cezalar vermemeli. ... Eğer biri peşinde düşmanlar varken, silahları olduğu halde, arkasına dönüp kendini savunacak yerde, çirkin ve onursuz bir yaşamı bir kahramanın güzel ve mutlu ölümüne tercih ederek silahlarını atıp kaçarsa, silahlarını bu şekilde atıp kaçan için bir ceza olmalı, ama yargıç da daha önce sözünü ettiğimiz durumları incelemekten geri kalmamalı. ... Ne yazık ki, bir tanrının Tesalyalı Kaineus'a yaptığı şeyin (anlattıklarına göre, onu kadinken erkek yapmış) tersini yapmak insan gücünün üstünde; kalkanını atıp kaçan adam için, olabirse, bu değişikliğin tersini yapmak, onu erkekken kadın haline getirmek, bir anlamda en uygun ceza olurdu.

Yöneticileri yönetecek yüksek erdemli birini bulmak kolay değil, ama gene de birtakım tanrı benzeri denetçiler bulmaya çalışmalıyız. Durum bu. Bir gemide ya da bir canlıda olduğu gibi, devletin de dağılmasını önleyen birçok öge vardır ... temelde aynı yapıdadırlar; ama bunlardan bir tanesi, bir devletin kurtulmasını ya da dağılmasını belirleyen öge hiç de önemsiz değildir. Çünkü eğer yöneticileri denetleyecek kişiler onlardan daha erdemli iseler ve görevlerini kusursuz bir adalet anlayışı içinde dürüstlikle yaparlarsa, tüm devlet ve ülke gelişir ve mutlu olur; ama yöneticilerin denetlenmesi başka türlü olursa, devletin tüm yapısını bir arada tutan adalet ilkesi yıkılır, böylece tüm yönetim birimleri birbirinden kopar. ... Bu nedenle denetçilerin her bakımdan olağanüstü erdemlerle donanmış olmaları gerekmektedir.

Bunların seçimini de şu şekilde yapalım: Her yıl yaz gündönümünden sonra tüm yurttaşlar kendileri dışında her bakımdan en üstün gördükleri ve elli yaşından genç olmayan üç kişiyi belirlemek üzere Apollon ile Güneşe ortak olarak adanmış kutsal yerde toplanacaklardır. ... Bunlar ilk yıl on iki denetçi atayacaklar, her biri yetmiş beş yaşına kadar görevde kalacaktır; sonra bunlara her yıl üç kişi daha katılacaktır. Bunlar bütün yöneticileri on iki gruba ayırıp özgür insana yaraşır ölçütlere dayanarak incelemelerini yapacaklardır. ... Bir denetçi öldüğü zaman, ölünün gösterilmesi, cenaze töreni ve mezarı öteki yurttaşlarınkinden farklı olmalıdır. ...

Rahip ve rahibeler, başka cenaze törenlerine katılmaları yasak olduğu halde, Pythia da bunu böylece onayladığı takdirde, bu cenaze töreninden kirlenmeyecekleri için en arkada yer alacaklardır. ... Ama bir denetçi seçilmiş olduğuna güvenip insan yanına kapılarak seçildikten sonra kötü yola saparsa, yasaya göre isteyen ona dava açabilmeli, mahkemedeki duruşma da şu şekilde olmalı: ... Davalı suçlu bulunursa görevine son verilecek, özel mezar hakkım yitirecek ve elde ettiği bütün öteki onurlar elinden alınacaktır; buna karşılık davacı oyların beşte birini toplayamazsa üyesi bulunduğu sınıfa göre para cezası ödeyecektir: birinci sınıftansa on iki *mna*, ikinci sınıftansa sekiz *mna*, üçüncü sınıftansa altı *mna*, dördüncü sınıftansa iki *mna*.

İnsanların tanrılar hakkındaki düşünceleri değiştiğine göre yasaları da değiştirmek gerekir: nitekim akıllıca konmuş yasalar duruşmalarda davalı taraflarına yemin etme zorunluluğunu kaldırmalı, birine dava açan suçlamasını yazmalı ama yemin etmemeli, davalı da savunmasını yazdıktan sonra yemin etmeden görevlilere vermeli. Çünkü devlette bunca dava görülürken, mahkemeye gidenlerin hemen hemen yarısı yalan yere yemin ettiği halde, bu insanların toplu yemeklerde, başka toplantılarda ve özel görüşmelerde kolayca bir araya geldiklerini bilmek korkunç bir şey. ... Ama inkar ve yeminle büyük kazançlar elde edilebilecek durumlarda davalı taraflar hakkında yeminsiz bir duruşmayla karar verilmelidir.

Devletler arası ilişkiler, yabancıların birbirine karşı getirdikleri yenilikler yüzünden doğal olarak çeşit çeşit törelerin iç içe girmesine yol açar; bu da doğru yasalarla iyi düzenlenmiş bir topluma zararların en büyüğünü verir. ... Bununla birlikte hiç kimseyi kabul etmemek ve hiç ülke dışına çıkmamak da olmaz. ... İnsanlarda iyi bir izlenim uyandırmayı ya da uyandırmamayı hiçbir zaman hafife almamak gerek; çünkü çoğunluk erdemin özünü anlamaktan uzak olduğu kadar, başkalarını iyi ve kötü diye ayırmaktan uzak değildir; kötü insanlarda bile öyle tanrısal ve isabetli bir görüş vardır ki, pek çok kişi, hem de en kötüler bile, konuşmalarında ve düşüncelerinde insanların iyisini kötüsünden ayırabilirler. ... Kırk yaşın altında hiç kimse hiçbir şekilde yurt dışına çıkamaz; özel nedenlerle de çıkmak yasaktır; ancak habercilik, elçilik ya da gözlemcilik gibi bir devlet göreviyle yurt dışına çıkılabilir. ... Delphoi'da Apollon onuruna, Olympia'da Zeus onuruna, Nemea'da ve Asthmos'ta yapılan kurban törenlerine ve yarışmalara katılmak üzere temsilciler göndermeliyiz; elden geldiğince çok sayıda, hem de en güzel ve üstün temsilciler göndermeliyiz: bunlar barış zamanının bu kutsal toplantılarında devletin adını duyuracaklar, savaşta kazanılana denk bir ün kazandıracaklardır; geri döndüklerinde de gençlere başka ülkelerdeki devlet düzeninin kendilerinden sonra ikinci sırada geldiğini söyleyeceklerdir. ... Eğer birtakım yurttaşlar boş zamanlarında başka insanların nasıl yaşadıklarını gözlemlemek isterlerse, hiçbir yasa onlara engel olmayacaktır. Çünkü hiçbir devlet kendi içine kapalı yaşamakla iyi ve kötü insanlar hakkında deneyim sahibi olamayacağı gibi yeterli uygarlık düzeyine çıkamaz ve kusursuz olamaz; yasaları da düşünmeden bağımsız olarak yalnızca alışkanlıklarla koruyamaz. Nitekim bunca insan arasında sayılan az da olsa birlikte olmaya değer tanrısal insanlar vardır: bunlar iyi yönetilen devletlerde olduğu kadar kötü yönetilenlerde de yetişebilirler: iyi yönetilen bir devletin yurttaşı içten bozulmamak koşuluyla, böyle insanları aramak için karada ve denizlerde dolaşmalı, sağlam temellere dayanan kuralları güçlendirmeli, kusurlu olanları da düzeltmelidir. Çünkü bu gözlem ve inceleme olmadan devlet kusursuz kalamaz; gözlemler yeterli olmazsa, gene aynı şey.

Her şeyden önce böyle bir gözlemci elli yaşın üstünde olacak ve başka devletlere yasa bekçilerinin temsilcisi olarak gidecekse, savaşta da başka bakımlardan da iyi ün kazanmış kişilerden biri olacak; altmış yaşın üstünde artık gözleme çıkılamaz.

Söz etmemiz gereken dört yabancı türü var. ... Bu işlere bakmakla yükümlü görevliler onları pazar yerlerinde, limanlarda, kente yakın ama kent dışındaki resmi yerlerde tutacaklar, içlerinden birinin bir yenilik getirmemesine dikkat edecekler, adalet dağıtırken tarafsız davranacaklar ve onlarla zorunlu ilişkilerini en alt sınırdaki tutacaklardır.

Birinin evinde arama yapmak isteyen çıplak ya da kemersiz kısa gömlek giyinmiş olarak aradığı şeyi bulacağını umduğuna dair yasada belirtilen tanrılara yemin ettikten sonra arama yapmalıdır.

Mülkiyeti tartışmalı eşyalar üzerinde hak iddia etmenin bir süresi vardır; bu sürenin bitiminde eşyaya sahip olandan talepte bulunulmaz, Bizim devletimizde toprak ve ev üzerine bir tartışma olmaz. ... Biri kentte ve çarşıda değil de kırsal alanda bir eşyayı açıkça kullanırsa ve beş yıl içinde karşısına hiç kimse çıkmazsa, bu sürenin sonunda bir daha hiç kimse ondan bu eşyayı alamaz. Eğer biri kentteki evinde kullanıyorsa bu süre üç yıl olacak, kutsal alanda gizli tutuyorsa on yıl olacak başka bir ülkedeyse, bulununcaya kadar herhangi bir zaman kısıtlaması olmayacak. Her zaman el konabilecektir.

Eğer biri çalıntı olduğunu bildiği bir malı alırsa, hırsızla aynı cezaya çarptırılın; bir sürgüne kapı açanın cezası da ölümdür.

Herkes devletin dostunu ve düşmanını kendi dostu ve düşmanı saymalıdır. Eğer biri toplumun onayı olmadan birileriyle kendi hesabına barış yapar ya da savaş açarsa, cezası ölümdür.

Devlet hizmetinde bulunanlar "armağan" almadan görev yapmalıdırlar; "insan kötü eylemlerinden ötürü değil, iyi eylemlerinden ötürü armağan almalıdır" bahanesi ve sözü burada geçerli değildir. Çünkü bu konuda tarafsız bir karar almak, aldıktan sonra buna bağlı kalmak kolay değildir. ... Buna uymayan, suçlu bulunursa, tek ceza ölümdür.

Devlete verilecek vergiler konusunda, herkes pek çok nedenle, kendi varlığına değer biçmeli ve kabile üyeleri yıllık ürefimi yazılı olarak agronomlara bildirmelidirler; böylece devlet kasası her yıl verilecek bu iki tip vergiden hangisini kullanmak isterse, onu kullanabilmelidir; ister mal varlığının tümü üzerinden, ister toplu yemeklere yapılan harcamalar çıkarıldıktan sonra, yıllık gelir üzerinden vergi alınacaktır.

Ölçülü bir insanın tanrılara sunduğu armağanlar da ölçülü olmalıdır.

Mahkemelerden birincisi, davalı ile davacının aralarında anlaşarak seçtikleri yargıçlardan oluşacaktır: aslında bunlara "hakem" demek, yargıç adından daha çok yakıştır.

Mezarlar sürülebilir topraklar üzerinde olmayacak buralarda büyük ya da küçük hiçbir mezar anıtı bulunmayacaktır. ... Beş adamın beş günde yapacağından daha yüksek toprak yığmamalı; mezar taşlarını da dört heksametreden uzun olmamak üzere ölünün yaşam övgüsü için gerekli olandan daha büyük yapmamalı. ... Ruh her bakımdan bedenden

üstündür, yaşarken her birimize kendi bireyselliğini kazandıran ruhtan başka bir şey değildir, beden ise, her birimize benzeyen bir görüntü olarak aramızdan gelir; ölü bedenlerin de haklı olarak ölenlerin bir görüntüsü olduğu söylenir, buna karşılık bizi biz kılan "ölümsüz" dediğimiz ruhumuz, atalarımızdan kalma yasanın dediği gibi, hesap vermek üzere başka tanrıların yanına gider -iyiler için yüreklendirici, kötüler için ise korkutucu bir şey- ve insan bir kez öldü mü, artık ona pek bir yardımımız dokunamaz. ... Durum böyle olduğuna göre, gömülen bu et yığınının kendinden bir parça olduğuna körü körüne inanarak servet dökmek gerekir. ... Yasa şöyle olsun: birinci varlık sınıfından biri için tüm cenaze harcamaları beş mna'yı aşmasın, ikinci sınıf için üç mna, üçüncü sınıf için iki mna ve dördüncü sınıf için bir mna harcamak uygundur. ... Ölüye ağlamayı ya da ağlamamayı buyurmak hiç de hoş değil, ağıt yakmak ve haberi evin dışında yüksek sesle yaymak yasaklanmalı.

Kurumların devletten devlete bunca değişkenlik göstermesinde şaşacak bir şey olmadığını şimdi anlıyoruz, çünkü yasalar her devlette başka başka amaçlara yöneliyor. Ve adaletten anladıkları şey de genelde şaşırtıcı değil: kimilerine göre adalet, ister erdemli ister erdemsiz olsunlar, devlette birtakım kişilerin egemen olması; kimilerine göre ise, başkalarına köle olup olmadıklarına aldırmadan zengin olmak; bazılarının da çabası özgür bir yaşama yönelik. Bazıları her iki amacı da gözeterek, yani hem özgür olmayı hem başka devletler üzerinde egemenlik kurmayı amaçlayarak yasa koyarlar; buna karşılık en bilge olanlar (kendilerini öyle sanıyorlar) bütün ötekilerin amacı olması gereken en üstün değeri kavramadan, bir tek amaca değil, bu ve benzeri amaçların hepsine bakarak yasa koyarlar.

Yasalarımızın bir tek amaca bakması gerektiğini söylemiş, bunun da erdem olduğu konusunda uzlaşmıştık. Erdemi de dörde ayırmıştık. Öteki üçünün yanı sıra başka her şeyin bakması gereken kılavuz erdem de akıldı.

Erdemin dört türü olduğunu söylediğimizde, dört tane olduklarına göre, açık ki, zorunlu olarak her birinin ayrı ayrı "bir" olduğunu söyleyeceğiz. Ve kuşkusuz bunların hepsine bir tek ad veriyoruz. Yiğitliğe erdem diyoruz, akli başındalığa erdem diyoruz, öteki ikisine de aynı şekilde: aslında bunların ayrı ayrı şeyler değil, bir tek şey, yani "erdem" olduğunu düşünüyoruz.

Yiğitlik, vahşi hayvanlarda da görülen ve çok küçük çocukların içinde bulunan korkuyla ilgilidir; çünkü ruh aklın yardımı olmadan doğal bir gelişimle yiğit olur, ama ruhun akıl yürütmeksizin akli başında ve akıllı olduğu ne görülmüştür, ne görülür, ne de görülecektir: çünkü bu ikisi birbirinden farklı şeylerdir.

Tanrısal devlet düzenimizin bekçilerini öncelikle bu dört erdemde, hani şu yiğitlik, ölçülülük, adalet ve akli başındalıkta tek olarak bulunduğunu söylediğimiz ve haklı olarak tek adla "erdem" diye adlandırılmalarını sağlayan şeyin ne olduğunu apaçık görmeye zorlamalıyız.

Tanrıların varlığını kanıtlayan iki delil olduğunu biliyoruz ... Biri ruh hakkında söylediklerimiz: hani, kazandığı hareketle sürekli bir varoluş içine giren her şeyin en eskisi ve en tanrısal olduğunu söylemiştik; öteki de, yıldızların ve evrene düzen veren aklın yönettiği gök cisimlerinin düzenli hareketi idi. İşte bunları dikkatli ve deneyimli bir gözle izleyen hiç kimse, çoğunlukla beklendiği gibi, doğal olarak hiçbir zaman böyle tanrıtanıma olmamıştır. Çoğunluğun düşüncesine göre, gökbilimi ve ona ilişkin başka zorunlu bilgilere dayanarak bu

konulara el atanlar, olayların iyiyi gerçekleştirmeye çalışan bir istencin dūřüncesiyile değil, bir zorunluluk sonucu ortaya çıktığını gōrdükten sonra tanrıtanıamaz olurlar.

İki gerçeği kavramadıka, hiçbir ölümlü insan tam anlamıyla dindar olamaz: ruh yaratılmış her şeyden daha eskidir, ölümsüzdür ve bütün cisimleri yönetir; bundan başka, durmadan söylediğimiz gibi, varlıkların akli olduğunu ve bunlardan önceki zorunlu bilgileri kavramalı; bunların müzikle olan ilişkisini iyice anlayıp davranış kuralları koyarken bunlardan uygun biçimde yararlanmalı; son olarak da mantıklı olan şeylerdeki mantığı göstermesini bilmelidir.